

Bacheloroppgave

VPL05 Vernepleie

Et rettssystem for alle? Mennesker med lett utvilingshemning og deres møte med det norske rettsvesenet.

A legal system for everyone? People with mild intellectual disability and their meeting with the norwegian legal system.

Vorren, Raina

Totalt antall sider inkludert forsiden: 52

Molde, 20.05.2016

Obligatorisk egenerklæring/gruppeerklæring

Den enkelte student er selv ansvarlig for å sette seg inn i hva som er lovlige hjelpemidler, retningslinjer for bruk av disse og regler om kildebruk. Erklæringen skal bevisstgjøre studentene på deres ansvar og hvilke konsekvenser fusk kan medføre. Manglende erklæring fritar ikke studentene fra sitt ansvar.

Du/dere fyller ut erklæringen ved å klikke i ruten til høyre for den enkelte del 1-6:		
1.	Jeg/vi erklærer herved at min/vår besvarelse er mitt/vårt eget arbeid, og at jeg/vi ikke har brukt andre kilder eller har mottatt annen hjelp enn det som er nevnt i besvarelsen.	☒
2.	Jeg/vi erklærer videre at denne besvarelsen: <ul style="list-style-type: none">• ikke har vært brukt til annen eksamen ved annen avdeling/universitet/høgskole innenlands eller utenlands.• ikke refererer til andres arbeid uten at det er oppgitt.• ikke refererer til eget tidligere arbeid uten at det er oppgitt.• har alle referansene oppgitt i litteraturlisten.• ikke er en kopi, duplikat eller avskrift av andres arbeid eller besvarelse.	☒
3.	Jeg/vi er kjent med at brudd på ovennevnte er å betrakte som fusk og kan medføre annullering av eksamen og utestengelse fra universiteter og høgskoler i Norge, jf. Universitets- og høgskoleloven §§4-7 og 4-8 og Forskrift om eksamen §§14 og 15.	☒
4.	Jeg/vi er kjent med at alle innleverte oppgaver kan bli plagiatkontrollert i Ephorus, se Retningslinjer for elektronisk innlevering og publisering av studiepoenggivende studentoppgaver	☒
5.	Jeg/vi er kjent med at høgskolen vil behandle alle saker hvor det forligger mistanke om fusk etter høgskolens retningslinjer for behandling av saker om fusk	☒
6.	Jeg/vi har satt oss inn i regler og retningslinjer i bruk av kilder og referanser på biblioteket sine nettsider	☒

Publiseringsavtale

Studiepoeng: 15

Veileder: Nils Bekkevold

Fullmakt til elektronisk publisering av oppgaven

Forfatter(ne) har opphavsrett til oppgaven. Det betyr blant annet enerett til å gjøre verket tilgjengelig for allmennheten (Åndsverkloven, §2).

Alle oppgaver som fyller kriteriene vil bli registrert og publisert i Brage HiM med forfatter(ne)s godkjenning.

Oppgaver som er unntatt offentlighet eller båndlagt vil ikke bli publisert.

Jeg/vi gir herved Høgskolen i Molde en vederlagsfri rett til å gjøre oppgaven tilgjengelig for elektronisk publisering:

ja nei

Er oppgaven båndlagt (konfidensiell)?

ja nei

(Båndleggingsavtale må fylles ut)

- Hvis ja:

Kan oppgaven publiseres når båndleggingsperioden er over?

ja nei

Er oppgaven unntatt offentlighet?

ja nei

(inneholder taushetsbelagt informasjon. Jfr. Offl. §13/Fvl. §13)

Dato: 20.05.2016

Antall ord: 11930

Forord

Denne oppgaven er skrevet i forbindelse med bachelorstudiet i vernepleie ved Høgskolen i Molde. Jeg håper oppgaven kan bidra til økt kunnskap hos mennesker som leser den, da temaet jeg belyser er viktig. Jeg velger å benevne tjenestemottaker som *bruker* i mine egne drøftinger og eksempler og Aadland (2004) beskriver brukeren som en forbruker som har visse rettigheter. En forbruker kjøper en vare og har visse rettigheter (Aadland 2007:262).

Å bli sett

Man ønsker å bli elsket.

Er ikke det mulig,

vil man bli beundret.

Er ikke det mulig, vil man bli fryktet.

Er det også umulig,

vil man bli avskydd

og foraktet.

Mennesket ønsker å være betydningsfullt.

Sjelen fryser ved tanken på tomrommet,

og vil ha kontakt

for enhver pris.

-Hjalmar Söderberg-

Sammendrag

Tittel på oppgaven: *Et rettsystem for alle? Mennesker med lett utviklingshemning og deres møte med det norske rettsvesenet.*

Problemstilling: *Hvordan fungerer det norske rettsvesenet i forhold til lovbrøyttere med lett utviklingshemning?*

Mennesker med lett utviklingshemning er en gruppe som ofte kan bli oversett i samfunnet. Mye av årsaken kan være at en ikke vet at de har en utviklingshemning, og de krav som blir stilt til de i ulike situasjoner kan være urimelig høye. Dette gjelder også i rettsvesenet. Derfor ønsket jeg med denne oppgaven å se på hva utviklingshemning er, hvilke utfordringer de kan ha med tanke på læring og konsekvenstenking, samt hvordan de blir møtt i det norske rettsvesenet.

Funn jeg har gjort ved å se på forskning og teori er at lovbrøyttere med lett utviklingshemning som oftest blir behandlet som alle andre lovbrøyttere av det norske rettsvesenet, noe som kan by på ulike utfordringer knyttet til straff og rehabilitering i fengselet. Dette viser seg å være lite tilrettelagt og mennesker med lett utviklingshemning soner dermed spesielt hardt, og ofte noe lenger enn andre innsatte. Dette skjer ofte fordi de ikke forstår hva de blir fortalt og dermed anker de ikke dommen eller benytter seg av prøveløslatelse. Det kan være utfordrende for rettsvesenet å finne ut om mennesker de er i kontakt med har utviklingshemning.

Hele prosessen i rettsvesenet virker som et gap mellom individets forutsetninger og kravene som blir stilt til de, og det er her det må jobbes- for å minske gapet.

1.0 Innledning	1
1.1 presentasjon av tema og bakgrunn for valg av tema	1
1.2 Temaets relevans for vernepleiere	2
1.3 Formålet med oppgaven	2
1.4 Oppgavens disposisjon	2
2.0 Problemstilling	4
2.1 Avgrensing	4
2.2 Begrepsdefinisjoner	4
2.2.1 Lett utviklingshemning	4
2.2.2 Norsk rettsvesen	5
2.2.3 Lovbrudd	5
3.0 Forforståelse	6
4.0 Metode	8
4.1 Litteratursøk	8
4.2 Kildekritikk	9
4.3 Bruk av litteratur i oppgaven	11
5.0 Teoridel	12
5.1 Ett historisk tilbakeblikk på utviklingshemning	12
5.2 Historisk syn på utviklingshemning og kriminalitet	12
5.3 Normaliseringstankegangen	13
5.4 Utviklingshemning	13
5.4.1 Kjennetegn ved lett utviklingshemning	14
5.4.2 Gap- eller misforholdsmodellen	15
5.4.3 Sårbarhet hos mennesker med lett utviklingshemning	16
5.4.4 Konsekvenstenking /læring hos mennesker med utviklingshemning	17
5.4.5 Lærevansker	18
5.5 Lovforbrytelser begått av mennesker med lett utviklingshemning	18
5.5.1 Lovbrudd oppdages oftere hos mennesker med utviklingshemning	18
5.5.2 Avhør av sårbare lovbrytere	19
5.5.3 Straffeprosessen	20
5.5.4 Utviklingshemning/lærevansker hos fengselsinnsatte	21
5.5.5 Utviklingshemmede får harde straffer/soning for mennesker med utviklingshemning	23
5.5.6 Fordeling av innsatte etter resultat på intelligestest (WASI)	24

5.5.7 Livet etter soning.....	24
6.0 Drøfting	27
6.1 Årsaker til kriminalitet blant mennesker med utviklingshemning.....	27
6.1.1 Avvikling av institusjoner – avvikling av kontroll?.....	27
6.1.2 Sårbarhet - normalisering og bosituasjon.....	28
6.2 Straffedommens hensikt og forståelse av den for mennesker med lett utviklingshemning.....	29
6.2.1 Avhør.....	29
6.2.2 Straff.....	31
6.2.3 Beskyttelse av samfunnet.....	33
6.2.4 Rehabilitering.....	33
6.2.5 Livet etter soning.....	36
7.0 Avslutning	38
Litteraturliste.....	41

1.0 Innledning

1.1 presentasjon av tema og bakgrunn for valg av tema

Temaet i denne bacheloroppgaven er utviklingshemning og kriminalitet, og jeg mener da hvordan mennesker med utviklingshemning blir møtt i det norske rettsvesenet. Dette er noe som fanget min interesse gjennom egen jobb i bolig, der en politikvinne sa noe som virkelig gjorde inntrykk på meg: mennesker med utviklingshemning er overrepresentert i norske fengsler enten med eller uten en diagnose. Jeg fikk da umiddelbart mange spørsmål som jeg ønsket svar på. Jeg ble nysgjerrig. Temaet er noe som interesserer meg og det vokser seg større og større etter hvert som jeg fordypet meg i det.

I media for ett par år siden, sto det om en alvorlig forbrytelse begått av en mann som viste seg å ha en lett grad av utviklingshemning. Jeg leste sitater som:

”De sakkyndige har konkludert med at det er høy risiko for at tiltalte vil begå nye, alvorlige forbrytelser i fremtiden” (Aftenposten).

”Aktor mener heller ikke tiltaltes lave evnenivå bør gi særlig uttelling i form av lavere straff” (Aftenposten).

”Siktedes intelligensnivå, IQ 71, gjør at han etter straffeloven regnes som lettere psykisk utviklingshemmet. Retten kan dermed gi tiltalte lavere straff enn det som er vanlig” (Aftenposten).

Denne saken vært noe som jeg reflekterer over, både som privatperson og fagperson. Hva ligger i diagnosen og hva forstår denne personen av konsekvenser og tiltaler? Hva har vedkommende opplevd i oppveksten med tanke på å vokse opp uten en diagnose?

1.2 Temaets relevans for vernepleiere

Først og fremst handler denne oppgaven om mennesker med lett utviklingshemning og deres møte med rettsvesenet. Hva ligger i diagnosen lett utviklingshemning? Hvordan kan en tilrettelegge for forståelse av konsekvenser og læring hos den som begår lovbrudd? Dette føler jeg absolutt er en vernepleiers fagfelt: miljøarbeid, forebygging og tilrettelegging for læring. Fagplanen (2012) beskriver arbeidsområdene til en vernepleier og de ikke er avgrenset til bestemte brukergrupper. Likevel er mennesker med utviklingshemning en viktig gruppe for vernepleiefaglig arbeid (Fagplan 2012:4).

1.3 Formålet med oppgaven

Formålet med oppgaven er for min egen del læring, samt en mulighet til å være en veileder i temaet i mitt yrke og i min hverdag som vernepleier. Jeg har kommet i situasjoner der brukere begår lovbrudd, og jeg har erfart hvor lite folk vet om dette temaet. De fleste virker usikker på hvordan en skal håndtere slike situasjoner, samt hvordan en skal løse de. Når opplevelsen av maktesløshet for oss var komplett, kan vi bare tenke oss hvordan det føles for brukeren med en utviklingshemning. Jeg tenker også at mennesker som jobber i det norske rettsvesenet og politi kan ha utbytte av å lære mer om mennesker med utviklingshemning. Hva må til for at den med en utviklingshemning skal lære av det den har gjort, og hvordan skal vi møte de?

Jeg har sett på forskning som er gjort på området for å belyse omfanget av problemet. Blant annet viser det seg at utviklingshemmede får harde straffer, og at straffedømte med utviklingshemning kan i dag dømmes til lange ubetingede fengselsstraffer. Hvilke konsekvenser kan dette få for den utviklingshemmede? I følge Søndena (2008) er det også gjort undersøkelser som viser at personer med store lærevansker får strengere dom enn personer uten, for samme typen forbrytelser (Søndena 2008:6,7.)

1.4 Oppgavens disposisjon

Oppgaven er delt inn i tre hoveddeler. Første del er metodedelen, der jeg har gått igjennom problemstilling og hvorfor jeg har valgt denne i tillegg til å gjøre rede for hvilken metode

jeg har valgt. I tillegg har jeg forklart hvordan jeg har brukt litteraturen samt hvordan jeg har funnet denne. I del to har jeg presentert teori som er aktuell for problemstillingen, og som jeg syntes var viktig å presentere for en bedre forståelse av problemstillingen. Dette har jeg tatt med meg videre inn i del 3, som er en drøftingsdel. Der jeg tar inn igjen viktige momenter fra teoridelen. Videre i denne delen er det en avslutning med konklusjon og refleksjon.

2.0 Problemstilling

Hvordan fungerer det norske rettsvesenet i forhold til lovbrøttere med lett utviklingshemning?

2.1 Avgrensing

Temaet og valg av problemstilling er stort og komplekst og det å sammenligne rettssystemer i ulike land ble for stort. På verdensbasis er nok dette også en problemstilling som er aktuell, men siden rettssystemene og lovverket i verden er ulike, valgte jeg derfor å avgrense dette til å gjelde i Norge. Med tanke på min kompetanse og interesse, vil jeg ikke ta for meg alle mennesker, men mennesker med lett utviklingshemning i Norge siden de i stor grad per i dag følger ordinær prosess i rettsvesenet til tross for utviklingshemningen. Myrbakk og Søndena (2010) skriver at mennesker med utviklingshemning vanligvis blir behandlet som andre lovbrøttere i rettsvesenet (Myrbakk og Søndena 2010). Jeg har også hovedfokus på mennesker med utviklingshemning som *begår* lovbrudd.

2.2 Begrepsdefinisjoner

Begreper som er sentrale i denne oppgaven er lett utviklingshemning, lovbrudd og norsk rettsvesen.

2.2.1 Lett utviklingshemning

Jeg har i denne oppgaven hatt fokus på mennesker med lett utviklingshemning:

F70 Lett psykisk utviklingshemning

IQ anslagsvis mellom 50 og 69 (hos voksne, mental alder fra 9 til under 12 år), fører vanligvis til lærevansker i skolen. Mange voksne er i stand til å arbeide, ha gode sosiale forhold og gjøre en samfunnsnyttig innsats (ICD-10).

Børge Holden (2010) forklarer diagnosen gjennom Diagnoseverket DSM.IV-TR:

De fleste med lett psykisk utviklingshemning utvikler sosiale ferdigheter og språk før de er fem år. De fleste har minimale sensoriske og motoriske svekkelser, og kan

ofte ikke skjelnes fra barn uten psykisk utviklingshemning. I slutten av tenårene har de lært de fleste skoleferdighetene som tilsvarer 5. Klasse. I voksen alder kan de lære nok sosiale ferdigheter og fungere godt nok i arbeidslivet til å klare seg selv, men kan trenge veiledning, støtte og bistand i vanskelige sosiale og økonomiske situasjoner (Holden 2010:27).

2.2.2 Norsk rettsvesen

Det norske rettsvesenet, det vil si domstolene, er en del av det offentlige styringssystemet i Norge. De alminnelige domstolene er delt inn i tre nivåer, tingrettene, lagmannsrettene og høyesterett. I tillegg finnes flere særdomstoler (Store norske leksikon).

I tråd med maktfordelingsprinsippet, er makten delt mellom en lovgivende makt (stortinget), en utøvende makt (regjeringen) og en dømmende makt (domstolene/rettsvesenet). Domstolene dømmer etter de lovene som stortinget har vedtatt og er helt uavhengig av de øverste statsmakter (Store norske leksikon).

2.2.3 Lovbrudd

Lovbrudd deles inn i forbrytelser og forseelser. En forbrytelse er en straffbar handling som ut fra loven ansees som en grovere forbrytelse enn en forseelse. Ved forseelser er det politiet som kan avgjøre om det reises tiltale eller ikke, mens ved forbrytelser er det statsadvokaten eller riksadvokaten som avgjør dette. Det kan være vanskelig å uttale seg generelt om mennesker med utviklingshemning og kriminalitet uten å skille mellom disse ulike typene kriminalitet eller lovbrudd (Øverland og Revis 2012:270)

3.0 Forforståelse

Forforståelse er noe vi alle har med oss i alle sammenhenger, vi har dannet oss ett bilde av hvordan vi mener det kan være alt etter hva vi har opplevd eller hørt av andre. Røkenes og Hanssen (2012) forklarer forforståelse som at ”alle typer ideer vi har med oss på forhånd, og som virker bestemmende på opplevelsen og fortolkningen på det den andre forteller” (Røkenes og Hanssen 2012:58).

Jeg har gjennom egen yrkesutøvelse møtt utfordringer som kan relateres til denne problemstillingen, og muligens har jeg med meg en forforståelse sett fra tjenesteyters perspektiv. Denne forforståelsen kan være det jeg selv har opplevd når egne brukere begår lovbrudd, og den maktesløsheten jeg som tjenesteyter føler over den store avstanden mellom vår tjeneste og politi/rettsvesen. Jeg har dannet ett bilde av hvordan jeg tror det er, uten å egentlig ha noe fakta fra de andres perspektiv.

I sosiale medier skrives det mye om en dokumentar, ”Making a murderer”. Dette omhandler en mann med lav IQ som er tilsynelatende uskyldig dømt, alt basert på det som blir ansett som mer ”troverdige” menneskers uttalelser. Disse har nok også en forforståelse av denne mannen og hans familie, som ble sett på som litt rar. Han slapp etter mange år ut av fengsel, og de konkluderte med at han var uskyldig dømt. Etter en stund ble han igjen arrestert sammen med nevøen sin, som blir beskrevet som lettere utviklingshemmet. Denne gangen var det mistanke om mord. Bevisene er fallende, men det som er oppsiktsvekkende er avhør av nevøen som er blitt vist på tv. Etterforsker ”lurer” vedkommende med påstander og forer han med anklager og ledende spørsmål som han tilsynelatende ikke skjønner. Han blir da lurt til å svare, til tross for at han i første avhør forklarer hva som virkelig skjedde denne dagen. Ekspertene stilte spørsmål til at han ikke hadde med seg advokat i avhørene. En anerkjent programleder i USA sa at det spiller ingen rolle om han har gjort forbrytelsen, han fortjener uansett en rettferdig rettsak som tar hensyn til hans utviklingshemning. Dette er i USA, men selve historien er nok aktuell for meg å reflektere over i forbindelse med denne oppgaven. Å lese denne og lignende saker, lærer jeg mye av. Blant annet hvor stort problemet er, hvor vanskelig det kan være å oppdage lærevesker hos mennesker og forstå helheten. Straffeprosessen kan bli mye mer komplisert. For en som ikke forstår hva de som avhører han snakker om, kan det lett lede til misforståelser.

Denne historien har påvirket meg i stor grad; jeg har blitt mer nysgjerrig og reflektert rundt temaet.

I faglitteraturen står det ikke mye om dette temaet, og nettopp dette har preget forforståelsen hos meg. Dette temaet er ikke sett på som viktig av fagfolk. Jeg hadde en forforståelse om at det ikke fantes litteratur på dette temaet, og dermed var jeg i starten litt tilbakeholden med tanke på innhenting av litteratur.

4.0 Metode

Denne oppgaven er en litteraturstudie. Dette er det som har vært mest realistisk og gjennomførbart med tanke på tidsrammen jeg har hatt, i tillegg til å skulle beherske metoden jeg jobber ut i fra. Dalland (2012) skriver at

En metode er en fremgangsmåte, et middel til å løse problemer og komme frem til ny kunnskap. Et hvilket som helst middel som tjener dette formålet, hører med i arsenalet av metoder (Dalland 2012:111).

Litteraturstudie betyr at jeg skaffer oversikt over ett fagområde og presenterer litteratur som er relevant i forhold til min problemstilling, samt forskning som finnes på området. Det jeg har funnet av teori har jeg drøftet med henblikk på å skape ny kunnskap.

4.1 Litteratursøk

Tidlig i prosessen startet jeg søk angående dette temaet, men det var vanskelig å finne bøker som var direkte rettet mot temaet utviklingshemning og kriminalitet. Mye av forskningen på området er gjort av forsker Erik Søndena ved NTNU, og jeg tok tidlig kontakt med han slik han kunne sende meg det han hadde av litteratur. Dette besto da av artikler og en doktorgradsavhandling skrevet av han. Han informerte om at det meste av bøker på området ville være på engelsk.

For relevant lovverk har jeg brukt lovdata.no som kilde og innhenting av data. Jeg har søkt på enkle søketjenester som Kvasir, Google og Oria. Søkeord jeg brukte var for eksempel "Utviklingshemning og kriminalitet", "utviklingshemning og straff", "sårbare mennesker og kriminalitet", "straffeprosess og utviklingshemning", "avhør av sårbare lovbyggere" og "Utviklingshemmede i fengsel". Jeg fant da som nevnt flere artikler skrevet av Søndena, samt en del stortingsmeldinger. Artikler fra forskning.no, naku og ulike helsetjenester kom også som ett resultat i søket. Ofte kom jeg tilfeldig inn på sider jeg har brukt, da dette ofte lå som foreslått for meg på sidene jeg allerede hadde søkt på. Jeg søkte også på de ulike stortingsmeldingene som stod i artikler jeg leste.

Pensumbøkene jeg har brukt er bøker jeg kjenner godt og vet hva inneholder slik at jeg har visst hvilke bøker som var relevante for meg. I tillegg har ulike begrep og problemstillinger blitt aktuelle underveis, og jeg har da brukt stikkordregister i bøker for å finne frem til litteratur som jeg trengte.

4.2 Kildekritikk

Kildekritikk vil si de metodene som brukes for å fastslå om en kilde er sann, og dette innebærer å vurdere og karakterisere de kildene som benyttes (Dalland 2012:66).

Jeg har vært opptatt av at dataene jeg innhenter er gyldige og pålitelige:

Gyldighet (validitet): Når data i en undersøkelse sier noe viktig og treffsikkert om problemstillingen for undersøkelsen, har den høy validitet.

Pålitelighet (reliabilitet): Når data i en undersøkelse er til å stole på og ikke preget av tilfeldighet, har den høy grad av reliabilitet (Aadland 2004:308,309).

Jeg har i denne oppgaven stort sett forholdt meg til primærkilder, den opprinnelige kilden til teksten (Dalland 2012:86).

Rapporter og forskningsartikler:

Det er som nevnt ikke mye forskning på området, men det jeg har benyttet meg av anser jeg som pålitelig siden dette er referert til i flere andre kilder. Forskningen jeg har brukt er av nyere dato, slik at denne vurderer jeg som aktuell også for hvordan det er per i dag i norske fengsler. Forskeren jeg har benyttet fra norske studier anser jeg som troverdig, da det er han det blir referert til i det meste av tekstene jeg leser. Jeg har brukt forskning på ett område fra England, med tanke på livet etter soning. Dette fikk jeg oversendt fra forsker Erik Søndena og dermed ser jeg på denne forskningen også som pålitelig. Denne forskningen indikerer hvordan det også kan være i Norge. Jeg har stort sett brukt regjeringen sine rapporter i denne oppgaven, da de har skrevet mye om dette temaet.

Internettkilder:

Mange av mine kilder er fra internett, da det er her dette først og fremst er publisert. Jeg brukte nettsider som jeg anser som pålitelige som for eksempel regjeringen.no, lovdata.no, forskning.no og naku.no (nasjonalt kompetansemiljø om utviklingshemming). Sistnevnte fikk jeg etter hvert også tilsendt informasjon fra per post.

Lovverk:

Jeg benytter lovdata.no som min kilde til lovverket og dette skal være oppdatert til enhver tid. Lovverk jeg vil ta for meg er blant annet:

- Straffeloven
- Straffeprosessloven
- Straffegjennomføringsloven

Media:

Jeg har søkt informasjon i media, da dette er ett tema som stadig dukker opp. Media er ikke brukt så mye som kilder i besvarelsen, men mer som inspirasjon og forståelse av både brukernes egne historier på mennesker som er blitt feilaktig dømt i tillegg til mennesker med utviklingshemning som er ett offer i ulike kriminalsaker.

Pensumbøker:

Dette er et av mine største områder for innhenting av teori. Jeg har i stor grad benyttet meg av pensumbøker, da disse inneholder mye relevant litteratur og jeg er godt kjent med innholdet. Jeg har gjort søk på noen bøker utenom pensum, med tanke på strafferett og etikk i helse og omsorgsektoren. Bøker som er brukt er blant annet Jarle Eknes og Jon A. Løkke "Utviklingshemning og habilitering", Jarle Eknes "Utviklingshemning og psykisk helse" og Thomas Owren og Sølvi Linde "Vernepleiefaglig teori og praksis- sosialfaglige perspektiver, samt noen bøker utenom pensum som Jannike Engelstad Snoek sin nye bok "Mindreårige, psykisk helse og rettsapparatet". Denne boken inneholdt noe relevant litteratur, og forfatteren er også tidligere brukt som pensum på studiet. Jeg brukte stort sett bøker og artikler som ikke er eldre enn 2000.

Feilkilder:

En spesifikk feilkilde kan være min forforståelse, og egne opplevelser i forbindelse med dette temaet. Hva jeg anser som viktig teori kan ha preget utvelgelsen av litteratur fordi jeg kan ha vært litt for ”trangsynt”, og ikke sett sammenhenger som kan ha vært nyttige.

4.3 Bruk av litteratur i oppgaven

I teoridelen har jeg først presentert teorier som jeg mener er viktig for å skape en forståelse av problemstillingen, og litteratur som belyser utfordringer mennesker med utviklingshemning kan ha. Til dette har jeg benyttet faglitteratur som vi har brukt gjennom alle tre studieårene. Litteratur jeg har brukt for å se på rettsvesenet, er forskningsartikler, lovverk og stortingsmeldinger.

I drøftingen har jeg gått tilbake til denne litteraturen jeg har nevnt, slik at jeg kunne bygge opp under mine tanker og drøftinger. For å finne svar på problemstillingen måtte jeg sette meg inn i lovverket og hva lovene sa om temaet, og jeg gikk så til pensumlitteraturen for å lære mer om utviklingshemning. Jeg ønsket da å se hvilke utfordringer som var knyttet til diagnosene i forhold til blant annet lovverket. Forskningen jeg har brukt, er ett resultat av dette der forskeren har sette på disse utfordringene mellom lovverk og utviklingshemning med tanke på kriminalitet og rettsvesen.

5.0 Teoridel

5.1 Ett historisk tilbakeblikk på utviklingshemning

Mennesker med utviklingshemning har stort sett blitt behandlet på samme måte som mennesker med alvorlig sinnslidelse opp igjennom historien. De ble oppfattet som onde krefter i oldtiden, og relativt tidlig ble det medisinsk oppfattet at den gale var syk. Skillet mellom sinnsyk og åndssvak utviklet seg i Norge i medisinske miljøer på slutten av 1800-tallet. Det var da knyttet optimisme til at karaktertrekk og uønskede tilstander kunne behandles bort, og dette førte til egne skoletilbud for ”aandelig abnorme børn”. I 1898 ble det første pleieasylet for mennesker med utviklingshemning opprettet av Emma Hjort, og i mellomkrigstiden ble det opprettet flere slike institusjoner. De fleste institusjonene lå landlig og naturskjønt til og langt fra byer eller tettsteder. Tanken som rådet var at det var best å isolere avvikerne både for seg selv og for samfunnet for øvrig. Det fylkeskommunale helsevernet for psykisk utviklingshemmede var basert på Stortingets ”landsplan for åndssvakeomsorgen” fra 1952. Denne skiftet navn til ”Helsevern for psykisk utviklingshemmede (HVPU) i 1970. Ved de store institusjonene kom det frem historier om dårlige forhold og seksuelle overgrep. Det ble tydelig at mennesker med utviklingshemning levde under svært dårlige forhold og deres rettsvern var ekstremt dårlig. Utvalget som i 1982 skulle vurdere virksomheten i HVPU, foreslo enstemmig at HVPU burde legges ned og at ansvar for menneskene med utviklingshemning skulle desentraliseres. HVPU ble besluttet avviklet i 1990, med mulighet for noen års etterdrift for de store institusjonene. Kommunene fikk nå ansvaret for de utviklingshemmede med øremerkede midler for en periode, for å sikre at egnede tiltak ble bygd. I dag bor de fleste voksne mennesker med utviklingshemning i kommunale leiligheter på sitt hjemsted og får bistand fra kommunene. Integrering av mennesker med utviklingshemning som likeverdige medlemmer av samfunnet er tanker som er rådende (Melgård 2003:17).

5.2 Historisk syn på utviklingshemning og kriminalitet

Øverland og Revis (2009) skriver at selv om vi nå liker å tro at samfunnet har utviklet seg til et samfunn uten fordommer, opplever mennesker med utviklingshemning og deres pårørende å bli møtt med manglende kunnskap av tjenesteytere og behandlere. Tidlig på 1800-tallet var det perioder med relativ optimisme knyttet til mulighetene for opplæring

av mennesker med utviklingshemning. Dette utviklet seg til pessimisme ved begynnelsen av det 20. århundre, og intellektuelle handikap ble da forstått som en hovedfaktor for kriminalitet. Intelligensbegrepet ble utformet på denne tiden, og de første intelligenstestene kom i bruk. I de første vitenskapelige publikasjonene om intelligens og teori på området hadde man en forståelse av sammenheng mellom nedsatt intelligens og kriminalitet. (Øverland og Revis 2009:267,268).

5.3 Normaliseringstankegangen

Målet med ansvarsreformen (HVPU) var først og fremst som nevnt avvikling av institusjonsomsorgen for mennesker med utviklingshemning. Reformen bygger på normaliseringsprinsippet, noe som innebærer at utviklingshemmede skal ha mulighet til å leve et så normalt liv som mulig (Sosial- og helsedirektoratet 2007:8). Askheim (2003) skriver at normaliseringstenkingen vokste frem som en reaksjon mot skyggesidene ved institusjonaliseringen, og tenkingen ble innlemmet i det byråkratiske og politiske apparatet. Normalisering som begrep forbinder mange med ansvarsreformen, og normalisering kan sammenlignes med for eksempel forebygging, helhetlig tenking, samordning og tverrfaglighet (Askheim 2007:89,90). På 1960-tallet fant en ut at mangel på sosiale ferdigheter og sosial kompetanse ble grunnleggende kjennetegn på mennesker med utviklingshemning, og de ble sett på som mennesker som kan lære og utvikle seg. Med dette kom også den atferdsanalytiske tradisjonen i forhold til tiltak for utviklingshemmede. Utflyttingen fra institusjonene til boliger i forbindelse med HVPU reformen, førte trolig til at behovet for å endre brukernes atferd til mer aksepterte atferder ble akutt, og atferdsendrende arbeid fikk dermed mer legitimitet etter en periode med kritikk (Askheim 2007:61,62).

5.4 Utviklingshemning

Problemstillingen min er knyttet opp mot lett utviklingshemning. Jeg velger likevel å skrive generelt om utviklingshemning også, da kjennetegn på diagnosen kan gjelde alle former for utviklingshemning.

Begrepet utviklingshemning er tidligere blitt brukt på måter som idiot, debil, imbesill, åndssvak og evneveik. Dette var offisielle ord på mennesker med en utviklingshemning. I begynnelsen av 1960, ble begrepet *psykisk utviklingshemning* brukt, og i diagnosesystemet ICD-10 benyttes fortsatt dette begrepet. I offentlige dokumenter brukes begrepet *mennesker med utviklingshemning* eller *personer med utviklingshemning* (Larsen og Wigaard 2009:21,22). ICD-10, den internasjonale statistiske klassifikasjonen av sykdommer og beslektede helseproblemer, definerer utviklingshemning slik:

(F70-F79) Psykisk utviklingshemming

Tilstand av forsinket eller mangelfull utvikling av evner og funksjonsnivå, som spesielt er kjennetegnet ved hemming av ferdigheter som manifesterer seg i utviklingsperioden, ferdigheter som bidrar til det generelle intelligensnivået, f eks kognitive, språklige, motoriske og sosiale. Utviklingshemming kan forekomme med eller uten andre psykiske og somatiske lidelser (ICD-10).

Psykisk utviklingshemming blir i kodeverket ICD-10 delt inn i fire grader:

Lett psykisk utviklingshemming- IQ anslagsvis mellom 50 og 69.

Moderat psykisk utviklingshemming- IQ anslagsvis mellom 35 og 49.

Alvorlig psykisk utviklingshemming- IQ anslagsvis mellom 20 og 34.

Dyp psykisk utviklingshemming- IQ under 20 (ICD-10).

5.4.1 Kjennetegn ved lett utviklingshemning

Det som generelt karakteriserer mennesker med utviklingshemning er en nedsatt kognitiv fungering. Dette innebærer at funksjoner som tenking, problemløsning, læring, hukommelse, språk og persepsjon er redusert i større eller mindre grad. Læring skjer gjerne både senere og på en annen måte enn hos mennesker uten en utviklingshemning, og det er vanskelig for utviklingshemmede å bruke innlærte ferdigheter i nye situasjoner. Det er også større forekomst av psykiske lidelser blant mennesker med utviklingshemning enn hos befolkningen for øvrig. Dette kan ofte vise seg som atferdsforstyrrelser. Mennesker med utviklingshemning som har utviklet talespråk, har ofte bedre uttale og ordforråd enn språkforståelse. Dette overflatespråket kan ofte føre til at selv om individet holder en samtale i gang, så forstår den ikke viktige elementer i samtalen fordi betydningen av ordet

ikke er innlært. Dette kan føre til mange misforståelser, og vedkommende vegrer seg for å spørre om det de ikke forstår for da må de vise sin manglende mestring (Melgård 2003:23-25).

En annen utfordring mennesker med utviklingshemning kan ha, er å overføre innlærte ferdigheter til nye situasjoner, dette kalles generalisering:

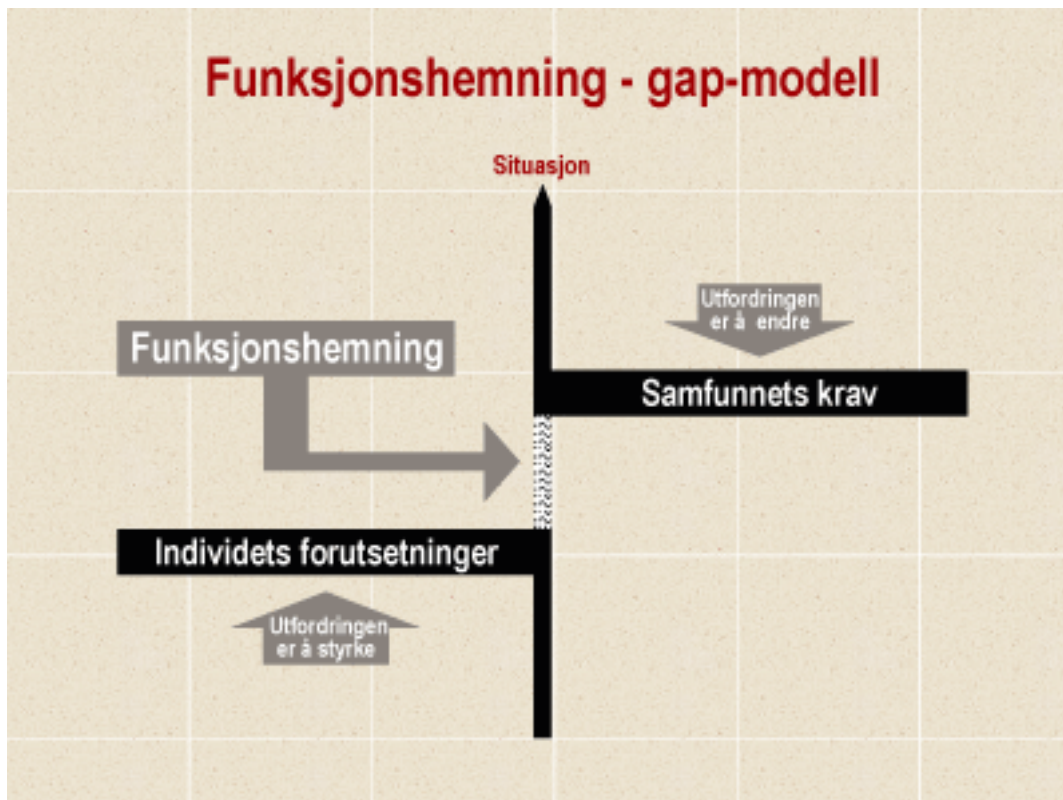
Definisjonen kan forklares slik:

I opplæringssammenheng kan generalisering defineres som forekomst av relevant atferd, også under andre betingelser enn de ble etablert under. Begrepet generalisering kan deles inn i tre ulike former for generalisering: (a) stimulusgeneralisering, (b) responsgeneralisering, (c) opprettholdelse (Isaksen og Karlsen 2013:44)

5.4.2 Gap- eller misforholdsmodellen

F70 Psykisk utviklingshemning kan også forstås som en funksjonsnedsettelse. Forståelsen av hva dette innebærer blir omtalt som gap- eller misforholdsmodell, og denne forståelsen gjenspeiler overordnet norsk helse- og sosialpolitikk i dag. Modellen forklarer funksjonshemning slik: ”vanskene oppstår i samspillet mellom individ og omgivelser, knyttet til konkrete situasjoner” (Owren 2011:30,37).

Politiske dokumenter definerer i dag fenomenet funksjonshemning som et gap mellom personens forutsetninger og de kravene som de fysiske og sosiale omgivelsene stiller til personen. Dette vil si krav som ligger innebygget i hvordan omgivelsene er utformet og fungerer, det som kreves for å få innpass eller ta de i bruk. Slike gap- eller misforhold kan gjerne dreie seg om at andre bruker ord som vedkommende med en funksjonshemning ikke forstår eller at noen ikke kan rulle inn på bussen grunnet høydeforskjell mellom fortau og buss. Når funksjonshemning forstås som et gap eller misforhold, kalles det en relasjonell forståelse på funksjonshemning, som vil si å se noe i forhold til noe annet (Owren 2011:37,38).

Kilde: Arbeids- og inkluderingsdepartementet

5.4.3 Sårbarhet hos mennesker med lett utviklingshemning

Mennesker med lett utviklingshemning kan være sårbare på ulike områder, noe som kan by på flere utfordringer i hverdagen. Melgård (2015) skriver at mennesker med lett utviklingshemning ofte har et godt utviklet talespråk og er gode på pragmatiske språkferdigheter, uten at språkforståelsen er utviklet tilsvarende. Dette kan gjøre at denne gruppen ikke blir oppfattet som utviklingshemmet og dermed ikke får den hjelpen de trenger. Dette kan lede til ensomhet og passivitet og dermed gjøre de til et lett bytte for mennesker som ønsker å utnytte de økonomisk og seksuelt eller lede de inn i rusmisbruk (Melgård 2014:29).

Sauarlia (2009) skriver at lett grad av utviklingshemning innebærer ofte sosiale ferdigheter som gjør dem i stand til å skaffe seg rusmidler og oppsøke rusmiljøer. Høyt funksjonsnivå fører ofte til at de bor selvstendig med lite kommunal oppfølging, og studier viser at det er denne gruppen som er mest sårbar for å utvikle rusproblemer. Det finnes også en klar sammenheng mellom bruk av rusmidler og kriminalitet hos mennesker med lett

utviklingshemning, og ofte blir kriminalitet utført i rus. Innsikt i konsekvensene av rusbruk krever at man er i stand til å se årsak-virkning, noe som kan være problematisk for mennesker med kognitive begrensninger (Sauarlia 2009:259,260).

I studiet "The Developmental Risk Model: Risk, Vulnerability, and Resilience" søker man å vise hvordan miljø så vel som individuelle egenskaper kan utgjøre en risiko for negativ utvikling hos mennesker med utviklingshemning. Langvarig eksponering for uheldig påvirkning kan gi økt sårbarhet. Forskning viser at normalt utviklede barn som vokser opp under risikoforhold har beskyttende faktorer som ferdigheter og opplevelse av mestring. Barn med utviklingshemning vil ofte oppleve det motsatte, og de er avhengige av å få oppgaver som passer med de forutsetningene de har (Gjærum og Grøsvik 2008:225).

Snoek (2015) skriver at en slik svekkelse av de intellektuelle funksjonene som en utviklingshemning har, påvirker hvordan en oppfatter og forstår verden rundt seg. Når en regner med at forekomsten av psykiske lidelser er tre til fire ganger hyppigere for mennesker med utviklingshemning enn for andre, har dette sammenheng både med biologisk sårbarhet og vansker med å fortolke virkeligheten på samme måten som andre. Dette kaller loven "betydelig svekket evne til realistisk å vurdere sitt forhold til omverdenen" (Snoek 2015:80).

5.4.4 Konsekvenstenking /læring hos mennesker med utviklingshemning

De fleste barn med en utviklingshemning, utvikler seg senere enn andre barn. Dette kan gjelde både motorisk, språklig og kognitiv utvikling. På grunn av denne forsinkende utviklingen vil disse barna ofte befinne seg på et lavere utviklingstrinn enn deres kronologiske alder. Studier som sammenligner barn med utviklingshemning med andre barn, indikerer at barn med utviklingshemning ikke bare har en forsinket utvikling, men utviklingen er også kvalitativt forskjellig fra andre barn. Mennesker med en utviklingshemning kan ha ett stort sprik i sitt funksjonsnivå, noen kan ha språk tilsvarende en femåring mens andre ferdigheter tilsvarer en voksen. Dette innebærer en individuell kartlegging av den med en utviklingshemning og tilrettelegging for å oppnå ett tilstrekkelig læringsmiljø (Melgård 2003:21,22).

Koding av informasjon utvikles normalt fra helhetsoppfatninger av objektet til økende vektlegging av spesifikke detaljer ved objektet. Oppmerksomhet, målt som hastighet på orienteringsrefleks, er redusert ved utviklingshemning, og de får ikke med seg alle de nødvendige detaljene i noe de ser eller hører fordi bearbeidingen av informasjon går for langsomt. Dette vil si at mengden av informasjon som bearbeides blir mindre. Når de ikke får med seg disse nødvendige detaljene, kan dette føre til at det de ser eller hører ikke blir meningsfullt og lar seg ikke sortere eller kode for dermed å bli husket. Det er påvist økt rigiditet ved utviklingshemning, noe som en antar vil kunne påvirke lagring av informasjon. Vedkommende kan da ikke sortere og assosiere effektivt siden tenkingen ikke er tilstrekkelig fleksibel. Informasjon lagres så i feil skuff, så de leter i feil skuff når de skal hente igjen lagret informasjon (Gjærum og Grøsvik 2008:230,231).

5.4.5 Lærevansker

Lærevansker er en samlebetegnelse for en rekke faktorer som hindrer læring. Det skilles mellom spesifikke lærevansker og store sammensatte vansker. Sistnevnte er det som innimellom blir brukt i denne oppgaven, noe som innebærer at vedkommende har en intellektuell umodenhet (utviklingsalder under 12 år), og denne umodenheten har oppstått mens personen ennå var ung. Ofte finner en spesifikke lærevansker (ADHD, autismespekteret, kommunikasjonsvansker) hos personer med store lærevansker (Søndena 2008).

5.5 Lovforbrytelser begått av mennesker med lett utviklingshemning

5.5.1 Lovbrudd oppdages oftere hos mennesker med utviklingshemning

Det er gjort studier på området i flere land, også med tanke på hvilke type forbrytelser som er begått. Resultatene er stort sett like som i Norge, der det ikke skiller seg ut hvilke type forbrytelser som er begått. Mønsteret blant mennesker med utviklingshemning og andre lovbrøttere er altså noenlunde likt, men i Norge er det en liten forskjell når det kommer til narkotikakriminalitet. Tallet er her noe lavere hos mennesker med utviklingshemning (Myrbakk og Søndena 2010:47).

Når et lovbrudd er oppdaget, så starter etterforskningen etter at en anmeldelse foreligger. Lovbrudd oppdages oftere hos mennesker med utviklingshemning, mye grunnet at de ofte kan ha vanskeligheter med å planlegge og skjule et lovbrudd. Det er også kjent at mennesker med utviklingshemning kan ta på seg skylden for lovbrudd begått av andre, enten for å ha noe å skryte av eller for å hjelpe den som faktisk har begått lovbruddet. Ofte blir heller ikke lovbruddene anmeldt på grunn av utviklingshemningen grunnet at de blir ”stakkarliggjort”. Dette kan føre til at sannsynligheten for gjentakelse øker, samt at å unngå å gi reaksjoner på kriminaliteten kan gjøre at behovet for hjelp til den utviklingshemmede ikke kommer frem. En straffeprosess kan synliggjøre behov for tiltak overfor pårørende og kommunen (Øverland og Remis 2009:271-273).

5.5.2 Avhør av sårbare lovbrøyttere

Avhør av sårbare lovbrøyttere kan av ulike grunner være utfordrende både for lovbrøytteren og for avhøreren.

Nylig kom en endring i Straffeprosessloven (avhør av barn og andre særlige sårbare fornærmede og vitner). Formålet er å styrke barns og særlig sårbare voksnes rettssikkerhet og gi disse et langt bedre vern mot seksuelle overgrep og vold, uten at dette svekker deres rettssikkerhet (Søndenaa og Lægdheim 2012:47). Forskriften gjelder tilrettelagte avhør etter straffeprosessloven § 239.

Dette gjelder imidlertid ikke sårbare *lovbrøyttere* selv om politiavhør av sårbare mennesker lett kan føre til misforståelser og i verste fall falske tilståelser. Å trygge rettssikkerheten til disse kan være krevende. Det har vært reist spørsmål om hvordan avhør av mistenkte, særlig sårbare voksne, kan gjennomføres. Det er enighet om at det er viktig med tilrettelegging for disse menneskene, men det er andre hensyn som ligger til grunn for hvordan vitner skal avhøres enn hvordan mistenkte skal avhøres. I den nye endringen i straffeprosessloven regnes fornærmede som vitne (Prop. 112 L (2014-2015)).

Utfordringene knyttet til avhør kan ofte sees i sammenheng med språk og forståelse.

Etterforskning og straffeprosess krever stor grad av språkbeherskelse og leseforståelse. Den som er under etterforskning og tiltale må forholde seg til dokumenter som referat fra avhør, vitneuttalelser, samtykkeerklæringer og andre dokumenter med juridisk terminologi (Øverland og Remis 2009:273).

5.5.3 Straffeprosessen

Å vurdere hvorvidt det foreligger en utviklingshemning, er en vesentlig del av den rettspsykiatriske vurderingen (Snoek 2015:80).

Utviklingshemmede deles inn i to grupper i straffeprosessen.

- de som er så utviklingshemmet at de ikke kan straffes (tvungen omsorg).
- utviklingshemmede som kan straffes (Riksadvokaten 2016).

Straff defineres i rettslig forstand som et onde som staten påfører en lovovertreder, i den hensikt at det skal føles som et onde. Staten benytter straffereaksjoner som et allmennpreventivt eller individualpreventivt virkemiddel, eller for å verne samfunnet (Snoek 2015:185). Ellingsen (2001) skriver at straffens hensikt er å holde folk lovlydige og samtidig beskytte samfunnet (Ellingsen 2001:45).

Straffeprosessloven beskriver rettergangen i straffesaker. Loven bestemmer hva slags saker som skal behandles, hvordan domstolene skal behandle sakene som kommer opp, hvem som er partene i straffesaker og hvilke plikter og rettigheter de har. Loven gir videre regler om bruk av sakkyndige, pågripelse og fengsling, ransaking, beslag, telefonkontroll, heftelser og besøksforbud (Straffeprosessloven).

Straffeloven §78 forklarer hva som er formildende omstendigheter, og bokstav d sier:

lovbryteren på handlingstidspunktet har redusert evne til realistisk å vurdere sitt forhold til omverdenen på grunn av psykisk lidelse, psykisk utviklingshemming, bevissthetsforstyrrelse som ikke er en følge av selvforskyldt rus, eller en sterk sinnsbevegelse (Straffeloven).

Anmeldte saker blir tatt hånd om av lokale tjenestemenn i politiet. Disse tar imot anmeldelser samt rykker ut til åstedet. Politijuristene vil være ansvarlig for politiets etterforskning, og er da ansvarlig for at nødvendige etterforskningskritt blir foretatt med tilbørlig hurtighet, og at det blir foretatt en påtalemessig avgjørelse av saken. Når saken er ferdig etterforsket, vil politijuristen treffe en påtaleavgjørelse i saken. Saken kan da henlegges eller tas ut tiltale i straffesak eller reises sak om særreaksjon. Det er normalt statsadvokaten som avgjør om det skal tas ut tiltale eller reises sak om særreaksjon, men i noen saker bestemmer politijuristen dette (Nordlandssykehuset 2005:22).

I St.meld.nr.37 er hovedbudskapet at straff som virker er avgjørende for å trygge samfunnet, og straffen må være slik at tilbakefallet til ny kriminalitet blir mindre. Dette innebærer blant annet å rehabilitere bedre, noe som krever fleksibilitet innenfor rammene av den idømte straffereaksjonen, en planmessig gjennomføring av straffen og tette samarbeid med andre virksomheter. Regjeringens overordnede mål er trygghet for samfunnet. Dette målet setter rammene for straffegjennomføringsloven og hensynet til tryggheten i samfunnet skal prege både politikken, lovverket og den daglige skjønnsutøvelsen. Rehabiliteringsarbeid for straffedømte er også noe kriminalomsorgens faglige virksomhet har satt mål for. Når dommen er sonet, skal straffedømte ha et passende sted å bo, kunne lese og regne, ha en sjanse på arbeidsmarkedet, kunne forholde seg til familie, venner og samfunnet for øvrig, evne å søke hjelp og kan leve uavhengig. Alt dette mener regjeringen øker sannsynligheten for at innsatte skal lykkes med å leve et liv uten kriminalitet (Justis- og beredskapsdepartementet 2007-2008).

5.5.4 Utviklingshemning/lærevansker hos fengselsinnsatte

De fleste personene med en utviklingshemning vil ikke komme i kontakt med politi og rettsvesen på grunn av lovbrudd. Det er en vanlig oppfatning i dag at personer med utviklingshemning som begår lovbrudd, bør behandles på andre måter i rettsvesenet enn andre mennesker. Dessverre er det ofte slik at politi og domstoler ikke vet at de har en utviklingshemning og rettsikkerheten kan derfor bli for dårlig ivaretatt. Personer med utviklingshemning blir i dag vanligvis behandlet som andre lovbrøyttere i rettsvesenet. 85 prosent av de som har en utviklingshemning har en lett grad av den. Det er en høyere forekomst av registrerte lovbrudd hos personer med lett utviklingshemning enn man skulle forvente ut i fra den andelen som har en utviklingshemning. Dette forklares ofte med at

risikoen for å bli oppdaget er større hos disse menneskene (Myrbakk og Søndena 2010:322).

Forsker Erik Søndena har gjennomført en undersøkelse i 2007 der målet var å finne ut hvor mange innsatte ved norske fengsler som hadde store lærevansker. Denne undersøkelsen viser også om det finnes kjennetegn som skiller personer med store lærevansker fra andre innsatte.

Tabell 1: Helse, utdanning, støttetiltak, rusvaner, deltagelse under soning og domsforhold - en sammenligning av innsatte med og uten store lærevansker

	Store lærevansker: IQ<70	Andre IQ≥70	P-value Chi-square/ t-test
Antall	15	124	
Alder (gj.snitt og spredning)	39,1 (SD=11,0)	34,0 (SD=10,5)	
Kjønn (menn/ kvinner)	93,3 % / 6,7 %	95,2 % / 4,8 %	
Barndoms-beskrivelser			
Skulket skolen	57,1%	31,7 %	
Trengte hjelp på skolen	85,7%	46,0%	**
Fullførte yrkesrettet utdanning	6,7 %	37,4 %	*
Ble diagnostisert m. dysleksi	46,7 %	19,4 %	*
Var hyperaktiv	46,7 %	30,6 %	
Hadde kontakt med PP-tjeneste	64,3 %	44,7 %	
Psykiske problemer som barn	46,7 %	17,7 %	**
Medisinske beskrivelser			
Rusavhengighet	40 %	57,3 %	
Har en psykiatrisk lidelse	40 %	39,5 %	
Er medisineret for psyk. lidelse	66,7 %	13,1 %	***
Har vært utsatt for hodeskade	20 %	33,3 %	
Har/ har hatt epilepsi	13,3 %	11,3 %	
Kriminalitetshistorikk og soningstilpasning			
Rettspsykiatrisk undersøkelse	33,3 %	12,5 %	**
Deltar/ deltatt på program	0	19,4 %	
Benytter fengselsskole	20 %	25,8 %	
Bli mobbet under soning	13,3 %	8,1 %	
Antallet fengselsdommer	6,3 (SD=7,2)	2,8 (SD=3,0)	***
Samlet tid som innsatt	1,9 år (SD=1,1)	1,4 år (SD=0,7)	*
Dom (mest alvorlig):			
Vinning/ ran	33,3 %	18,5 %	
Narkotika	6,7 %	34,7 %	*
Vold/ legemsfornærmelse/ drap	26,7 %	22,6 %	
Sedelighet	6,7 %	8,1 %	
Trafikkforseelse	6,7 %	5,6 %	
Annet			

* p<0.05 (sannsynligheten for at forskjellen er tilfeldig er mindre enn 5%)

** p<0.01 (sannsynligheten for at forskjellen er tilfeldig er mindre enn 1%)

*** p<0.001 (sannsynligheten for at forskjellen er tilfeldig er mindre enn 0.1%)

Kilde: Søndena 2008.

Resultater av undersøkelsen viser at av 143 intervjuer, fant de 15 personer med klart store lærevansker. Disse hadde stort sett en erkjennelse av at de hadde lærevansker, men ingen bekreftet at de har tilrettelagte tjenester som for eksempel botjeneste og støttekontakt. I denne tabellen er det en sammenligning mellom personer med store lærevansker, IQ under 70, og andre. Kolonnen lengst til høyre indikerer om forskjellen er betydningsfull (Søndenaa 2008:7). Tabellen viser store gap mellom disse to gruppene.

Barndomsbeskrivelsene spriker, der for eksempel de med IQ under 70 i stor grad ikke fullførte yrkesrettet utdanning, trengte mer hjelp på skolen og hadde psykiske problemer som barn. De medisinske beskrivelsene viser at et klart flertall av de med IQ under 70 er medisinerert for psykisk helse, mens rusavhengighet er lavere hos denne gruppen.

Kriminalhistorikken viser at flere har vært til rettspsykiatrisk undersøkelse og har flere fengselsdommer enn de andre innsatte. Av type forbrytelser, er det vinning/ran som skiller seg ut mellom gruppene, og de med IQ under 70 står for den høyeste prosentandelen her. Det som er interessant her er at den samlede tiden som innsatt er noe lenger hos gruppen med IQ under 70. Øverland og Revis (2009) forklarer dette med at innsatte med store lærevansker ofte ikke utnytter sine rettigheter og /eller ankemuligheter. Resultatene fra undersøkelsen er så markante at de bør få konsekvenser for hvordan fengslene organiserer tilbud til sine innsatte (Øverland og Revis 2009:276).

5.5.5 Utviklingshemmede får harde straffer/soning for mennesker med utviklingshemning

Det sitter omkring 350 mennesker med utviklingshemning i norske fengsler til en hver tid, der mange har fått straffereduksjon på grunn av dette, men ikke alle. Flere sliter med helsen. Nye studier viser at dette er mennesker som soner spesielt tungt. I 2011 ble det gjennomført en analyse av straffer norske domstoler gir i saker der domfelte har en funksjonsnedsettelse. Her viser det seg at norske domstoler er humane, og tar nesten alltid hensyn til funksjonsnedsettelsen som formildende omstendigheter. Rapporten synliggjør også at det derimot ikke alltid tas hensyn til funksjonsnedsettelsen, men at det blir lagt vekt på grovheten i lovbruddet. Lovbruddene i disse sakene er ofte vold mot politiet, betaling med falske penger, seksuelle overgrep mot barn og voldtekter. Forskninger viser her at jo mer alvorlige forbrytelser personen gjør, jo dårligere scorer vedkommende på viktige sosiale indikatorer. Dette tyder på at mennesker som er særlig utsatt fra før, blir dømt til å den tunge belastningen det er å sone ei lang fengselsstraff (Dullum 2011).

5.5.6 Fordeling av innsatte etter resultat på intelligenstest (WASI)

For å skille personer med lærevansker fra de uten lærevansker, benytter forskerne en intelligenstest. Denne er firedelt, to som måler verbal/språklig intelligens og to som måler praktisk intelligens. Det ble funnet et stort gap mellom disse kategoriene. Mye tyder på at en språkfattigdom i livsbetingelsene til mange innsatte, gjør de spesielt sårbare i møte med skriftlig og muntlig informasjon. Med denne store forekomsten av lærevansker, vil det være nødvendig å stille seg spørsmålet om hvordan denne situasjonen kan avhjelpes (Søndenaa 2008:8).

Tabell 2: Fordeling av innsatte etter resultat på intelligenstest (WASI).

	Store lærevansker IQ <70	Grense- område IQ 70-79	Normal IQ>80
WASI			
Verbal	19.4% (25)	17.8% (23)	62.8% (81)
Performance	4.6% (6)	6.9% (9)	88.5% (115)
Total	11.2% (15)	11.9% (16)	76.9% (107)

Kilde: Søndenaa 2008.

5.5.7 Livet etter soning

Det finnes lite forskning på hvordan livet etter soning er for mennesker med utviklingshemning. Det er nylig gjort en undersøkelse i England på dette området, noe som også gjelder andre forhold som Erik Søndenaa har forsket på. Det ser veldig likt ut i landene, derfor vil jeg her beskrive funnene av denne engelske undersøkelsen da det er grunn til å tro at likhetene med Norge også her er store. Jeg har selv oversatt resultatet av undersøkelsen.

Studie er gjort på 88 mennesker med lett utviklingshemning fordelt på 19 fengsler og 14 helseinstitusjoner. Av de 88 menneskene, så var det 19 som ikke oppfylte kriteriene enten på grunn av at de ikke hadde en utviklingshemning eller så sonet de så lange dommer at de ikke ville slippe ut før denne studien skulle gjennomføres. En person ville ikke være med i studien. Når de forlot fengselet, var de ekstremt vanskelig å kontakte og 19 mennesker mistet de kontakten med. Alt i alt var 38 mennesker som deltok i studien.

Resultater etter 10 uker og etter 9 måneder i frihet er som følger:

Boforhold etter 10 uker:

- 34,2% bodde i private hjem enten alene eller med familie
- 5,3% hadde bistand i hjemmet
- 7,9% bodde i døgnbemannet bolig
- 21,1% bodde på hostel i prøvetiden
- 21,2% var på sykehus med lav eller medium sikring
- 10,5% var tilbake i fengsel

Boforhold etter 9 måneder:

- 57% bodde i private hjem enten alene eller med familie
- 15% var på sykehus med lav eller medium sikring
- 5% bodde på hostel i prøvetiden
- 18% var tilbake i fengsel

Jobb/Identitet etter 10 uker:

- 10,54% (4stk) hadde en eller annen form for jobb (to av disse fire var tilbake i fengsel og jobbet der).
- Mesteparten hadde lite struktur i livene sine, spesielt i helgene.
- Mange slet med angst og depresjon.

Jobb/identitet etter 9 måneder:

- 87% fortsatt arbeidsledige

Sosiale nettverk og støtte etter 10 uker:

- De sosiale nettverkene var ofte begrenset sammenlignet med resten av befolkningen.
- De som hadde store nettverk bodde gjerne i sikret enhet eller satt i fengsel, sammenlignet med de andre gruppene etter bosted.
- Mer enn halvparten hadde tilsynsverge som de traff en eller to ganger i uken.
- Mindre enn halvparten hadde kontakt med en sosialarbeider
- 22 hadde kontakt med spesialisthelsetjenesten (psykolog, sykepleier etc.) i løpet av tiden de var ute av fengsel
- Det var bare de som hadde tilsynsverge som ikke hadde helsehjelp
- De som trengte helsehjelp var de som ikke hadde tilsynsverge
- 55% hadde vært i kontakt med politiet
- 29% hadde blitt formelt avhørt
- 21% hadde møtt i retten
- Det ser ut som de som har tilsynsverge har mindre kontakt med politiet etter soning

Sosiale nettverk og støtte etter 9 måneder:

- Antall personer i nettverket hadde gått ned til 17 fra 27 personer
- 70% hadde offentlige kontaktpersoner
- 53% hadde sosialarbeider
- 63% hadde kontakt med psykolog
- 68% hadde vært i kontakt med politiet
- 32% hadde vært arrestert og siktet (Murphy m.fl).

6.0 Drøfting

Hva sier funnene mine om hvordan det norske rettsvesenet fungerer i forhold til lovbrøyttere med lett utviklingshemning?

6.1 *Årsaker til kriminalitet blant mennesker med utviklingshemning*

Det finnes mange årsaker til at mennesker med en lett utviklingshemning begår kriminelle handlinger. Det som forskning viser er at sårbarhetsfaktorer som rus og lærevansker ofte er medvirkende årsaker til kriminalitet samt at lovbrudd oppdages oftere hos mennesker med utviklingshemning. Det er også grunn til å tro, ut ifra teorien, at deres evner til å forstå konsekvenser vil ha stor innvirkning på hvorfor de begår disse handlingene. Øverland og Revis (2009) sier også at noen utviklingshemmede har lite nettverk eller hjelpetiltak og tiltrekkes dermed et småkriminelt miljø for å få dekket et minimum av sosial kontakt (Øverland og Revis 2009:271).

6.1.1 Avvikling av institusjoner – avvikling av kontroll?

Ansvarsreformen for mennesker med utviklingshemning som ble iverksatt i januar 1991 innebar altså at kommunene fikk ansvar for bo- og tjenestetilbudet for de vel 20 000 med diagnosen utviklingshemning. Årsaken var at livssituasjon og levekår blant denne gruppen var uakseptable (Sosial- og helsedirektoratet 2007:5). En kan stille seg spørsmål om hvilke konsekvenser det fikk når mennesker med utviklingshemning flyttet tilbake til hjemkommunene, når ansvaret ble flyttet over til kommune, og selvbestemmelse hos brukere var i fokus. Mye positivt kom ut av dette, men hva med de som ikke tok imot tilbud om tilrettelagte bo- og miljøtjenester fra kommunen? Hva med ytre påvirkningsfaktorer som rus, kriminalitet og andre faktorer ute i den store verden som de kanskje var skjermet for tidligere? I følge ulike lærebøker om utviklingshemning, viser dette seg til å være et stort og viktig område for sårbarhet blant mennesker med utviklingshemning.

Forskningen viser at fire av fem personer med store lærevansker ikke er kjent for de kommunale hjelpetjenestene, og de fleste klarer seg bra om de har støtte fra arbeidslivet og

har gode sosiale relasjoner. Dette kan medføre en rekke hverdagslige hindringer, for mennesker som trenger hjelp til å forstå samfunnslivet, kan få problemer sosialt, på skolen eller i arbeidslivet (Søndena 2008:6). Hvordan kan en jobbe for å fange opp disse menneskene for deretter å sette i gang hjelpetiltak i hverdagen?

6.1.2 Sårbarhet - normalisering og bosituasjon

Målet med reformen var normalisering for mennesker med utviklingshemning, der de skulle få leve så normale liv som mulig og oppfatte seg selv som fullverdige medlemmer av samfunnet. Om dette er oppnådd kan en diskutere, men jeg tenker her: hva er normalt og hvordan kan vi måle normalisering? Det som er normalt for meg og deg, trenger ikke være normalt for andre. Mange mennesker med lett utviklingshemning bor nå for seg selv, og mottar bare noen tjenester fra kommunen og de har selv full kontroll over egne tjenester og hva de ønsker å motta. Denne brukergruppen er dessverre ikke de som får tildelt samlokaliserte boliger eller bokollektiv først, før det er gått mange år til tross for at behovet for nærhet til tjenesteytere er stor. Som tjenesteyter har en ikke oversikt over hva vedkommende styrer med i sin egen bolig, som kanskje ligger et godt stykke unna basen til personalet. Ofte er deres boliger leide kommunale leiligheter i bofelleskap der ulike mennesker samles. Dette kan være mennesker som er rusavhengig og kriminelle, som da kan utgjøre en ”trussel” for et sårbart menneske med lett utviklingshemning. Rus blir i litteraturen i stor grad dradd frem som et viktig område for sårbarhet blant mennesker med lett utviklingshemning. Sauarlia (2009) skriver at opplevelsen av å være annerledes ofte fører til et lavt selvbilde og lav selvfølelse. For mennesker med utviklingshemning kan det å ruse seg oppleves som å ta del i en normalitet og rusen kan gi følelse av økt selvtilit. Rus kan gi opplevelse av mestring, noe de ofte har underskudd av. Behov for sosial tilhørighet og oppmerksomhet samt forventningene til normalisering kan føre de inn i miljøer hvor rusmiddelbruken er stor (Sauarlia 2009:259). I følge tabell på side 22, er det 40% av de med lærevansker i norske fengsler som er rusavhengig. Altså ett lavere antall enn mennesker uten lærevansker, som var 57,3%. Dette viser at 60% ikke er rusavhengig, men siden 40% fortsatt er et høyt tall er dette et viktig område å se nærmere på.

Muligens er ikke denne tanken om normalisering nødvendigvis bare positiv for noen, men det fører med seg et press på noe som ikke alle klarer å oppfylle. Konsekvensen kan da som nevnt bli at de kommer inn i uheldige miljø, som skaper økt risiko for kriminelle

handlinger. Deres søken etter det som blir betegnes som normalt, kan få negative konsekvenser, slik som fengselsstraff eller bot.

Sauarlia (2009) skriver om en dansk undersøkelse der det viste seg å være en klar sammenheng mellom boforhold og rusproblemer. Mennesker med utviklingshemning som ikke bodde i bofellesskap eller samlokaliserte boliger, hadde høyere forekomst av rusproblemer. De som bor selvstendig, har ofte et høyere funksjonsnivå enn andre mennesker med utviklingshemning i bofellesskap, og tjenestetilbudet er dermed mindre omfattende. Dette vil innebære mindre oppfølging og dermed vil kontrollaspektet i en slik oppfølging være mindre (Sauarlia 2009:258). Dette belyser omfanget av problemet, der dette med å miste kontroll er sentralt. Fokus på bosituasjon er viktig også for mennesker med lett utviklingshemning til tross for at de tilsynelatende fungerer bra når de bor selvstendig.

6.2 Straffedommens hensikt og forståelse av den for mennesker med lett utviklingshemning

6.2.1 Avhør

Når det kommer til utviklingshemning og kriminalitet vil språkforståelse og forståelse av konsekvenser være medvirkende årsaker til sårbarhet. Sårbarhet vil også komme til syne når de blir avhørt, og her oppstår det et gap- eller misforhold mellom mennesket og situasjonen. Aktuelle spørsmål er da hvordan en kan minske gapet mellom individet og situasjonene der vanskene oppstår. Owren (2011) beskriver målet for faglig arbeid som blir å bidra til å bedre funksjon og mestring, selvstendighet og deltakelse gjennom bedre tilpasning mellom de individuelle forutsetningene og kravene i de ulike situasjonene. Ved å tenke ut ifra gap- eller misforholdsmodellen vil en kunne legge vekt på at situasjonen skal tilpasses inntil personens nåværende forutsetninger og ferdigheter strekker til. Dette prinsippet innebærer ikke kravfrihet, men at kravene skal være passe (Owren 2011:38).

Jeg tenker at allerede i et avhør vil en med lett utviklingshemning kunne ha utfordringer med å forstå hva som skjer og hvorfor det skjer. Her er et stort gap mellom kravene som stilles og forutsetningene for forståelse fra individet. Hos mennesker som er vitner, har en kommet langt ved å tilrettelegge avhørene og dette er da kommet som en endring i

straffeprosessloven. Noe av begrunnelsen for at mennesker med utviklingshemning som begår en straffbar handling ikke får det tilrettelagt er at de får tilbud om en forsvarer som skal kunne tale deres sak og være en fra utsiden som vedkommende har god hjelp i. I hvilken grad vil de forstå viktigheten av å ta imot tilbud om forsvarer er jeg usikker på, men en viktig problemstilling å se for seg vil da være om vedkommende ikke vil ha forsvarer. Innstrand (2009) skriver at utviklingshemmede er spesielt sårbare, da de som gruppe er avhengige av at noen taler deres sak, og at denne gruppen blir ivaretatt med de samme kravene til og den samme tilretteleggingen av levekår som andre mennesker (Innstrand 2009:32).

Egne erfaringer er mange, spesielt knyttet til dette med språkforståelse, og hvor lett det er å overvurdere et menneske med lett utviklingshemning. Ofte kan de uttrykke seg slik at det virker som de har god forståelse av hva de styrer med. Dette kan imidlertid være lærte fraser, det kan være en form for forsvar for å veie opp for deres manglende evne til forståelse. Hvordan kan en i avhør skille mellom hva vedkommende virkelig forstår og ikke? Ofte vet ikke avhørerne at de har en lett utviklingshemning, og dermed kan en lett bli ”lurt” av vedkommende og prosessen rundt et avhør blir dessverre ikke tilrettelagt. Justis- og beredskapsdepartementet (2012) skriver at det er avgjørende at valg av avhørsform og avhørsperson ved avhør av mennesker med utviklingshemning må bygge på en forståelse av at vedkommende kan ha betydelige vanskeligheter med å huske hendelser over tid, og at vedkommende kan være mer utsatt for påvirkning. Dette er ikke bare tilfellet for vitner og fornærmede, men også for de utviklingshemmede som er mistenkt for å ha begått en straffbar handling. Dersom vedkommende er tilregnelig, vil bestemmelsen i straffeprosessloven § 281 hjemle gjennomføring av hovedforhandling uten at tiltalte er tilstede (Justis- og beredskapsdepartementet 2012:18).

I 2015 startet politihøgskolen en helt ny utdanning ”avhør av sårbare personer i straffesaker”, og målet ved denne utdanningen er at mennesker med utviklingshemning og førskolebarn blir møtt av en godt forberedt og dyktig avhører (Sætre 2015:11). Jeg har vært i kontakt med Kripos, og de sier at også denne utdannelsen er rettet mot avhør av sårbare fornærmede og vitner, men at en imidlertid vil kunne bruke denne kompetansen på avhør av sårbare mistenkte også selv om regelverket vil være ulikt. Jeg synes det er positivt at denne utdannelsen er startet opp, og dette viser at instansene har fokus på dette området. På den andre siden så er det synd at sårbare mistenkte ikke per dags dato har

noen rettigheter i forhold til tilrettelegging når det gjelder avhør spesielt rettet mot de, og jeg er usikker på om denne kompetansen vil bli prioritert ved avhør av disse lovbrøtterne. Utdannelsen har ifølge studieplanen deres flere ferdigheter studenten skal ha etter fullført utdanning. Jeg vil trekke ut viktige momenter her som for eksempel at de skal ”benytte innhentet kunnskap om forutsetningene hos det enkelte barn og utviklingshemmede ved forberedelse og gjennomføring av avhør”, ”tilpasse avhøret og metoden til den avhørtes særskilte behov” og ”vurdere den avhørtes språklige utvikling og behov”. Videre skal kunnskaper være ”ulike nivåer av utviklingshemming”, ”sårbarhetsfaktorer” og ”utviklingshemmede og seksualitet” (Politihøgskolen 2014:4). Dette viser at tenkingen er på rett vei, og at sårbare vitner nok er godt ivaretatt i rettssystemet fremover.

6.2.2 Straff

Straff er altså ment som et onde som staten påfører den som begår en kriminell handling, og dette skal føles som et onde for vedkommende. Straffen er ment som en beskyttende faktor overfor samfunnet og som et redskap til å holde folk lovlydige (Ellingsen 2001:45). Spørsmål en da kan stille seg, er i hvilken grad mennesker med en lett utviklingshemning vil ta til seg straffen og lære av den. Som nevnt tidligere på side 15, så vil ikke et menneske med utviklingshemning alltid ta med seg lærdom fra en situasjon til en annen. Hvilke forutsetninger har vedkommende til å forstå hva straffen inneholder, og hvordan kan en møte disse menneskene? Ellingsen (2001) skriver at straffens individualprevensjon er den virkning som straffen har på den enkelte ved at den virker uskadeliggjørende og behandlende. Det er også tenkt at straffen skal ha en forbedrende virkning på den som blir straffet slik at vedkommende blir lovlydig. På den andre siden finner vi allmennprevensjonen, som vil si straffetrusselen som har virkning på allmennheten, der vissheten om at en kan bli straffet skal avholde de fra å begå straffbare handlinger (Ellingsen 2001:45).

Jeg har nevnt begrepet generalisering, overføring av kunnskaper fra et område til et annet. Om jeg først ser på den individualpreventive funksjonen, kan en tenke seg en situasjon der en får straff kan være avskrekkende også for mennesker med lett utviklingshemning. I hvilken grad vil dette virke behandlende på ett menneske med lett utviklingshemning? Det kan altså vise seg å være vanskelig å ta med seg lærdom fra en straff videre i livet for de.

Allmennprevensjonen har som hensikt å forebygge, ved at vi alle vet at det en gjør kan bli oppdaget og få straff i en eller annen form. Dette kan også en med lett utviklingshemning forstå, men muligens ikke på samme måte som andre, slik at også her oppstår det et gap mellom individets forutsetninger og omgivelsenes krav. Ofte hører en brukerne si at de vet det er ulovlig, men begår handlingen til tross for dette og det kan virke som om de tror at det er politiet som må oppdage lovbruddet, ikke tjenesteytere eller publikum for øvrig. Her kan en også se på dette med å generalisere, og muligens vil de ikke ta med seg hva de lærte i den situasjonen, ubehaget som en straff gir til neste gang og dermed er gjentakelsesfaren stor. Ellingsen (2001) skriver om svakhetene til allmennprevensjonen, og virkningene er vanskelig å måle. Allmennprevensjonen forutsetter at borgerne kjenner straffetrusselen og er innforstått med strafferisikoen, og at en står overfor et valg før lovbruddet begås. Denne forståelsen er neppe til stede hos alle (Ellingsen 2001:46).

Søndenaa ble intervjuet av Aftenposten for noen år tilbake, og der fortalte han at verken påtalemyndighetene eller domstolene kjenner til problemstillingen at de med store lærevansker ikke fullfører skole og ikke forstår ord som blir brukt i rettsakene. De handler mer eller mindre uten kunnskap om at det er personer som ikke forstår det som skjer under en rettsak. De klarer ikke å luke ut de som trenger informasjon på en forenklet måte (Søndenaa 2011).

Straff kan også sees på som positivt, ved at dette synliggjør behovet for bistand fra spesialisthelsetjeneste og kommune. Jeg tror dette kan være avgjørende for videre arbeid innen forebygging for gjentakelsesfare. Ofte blir mennesker med utviklingshemning sammenlignet med barn og ungdom, mye på grunn av deres kognitive nivå som tilsvarer bestemte aldersnivå. Samtidig viser teorien at det ikke er helt rett å sammenligne slik, da ulike ferdigheter hos mennesker med utviklingshemning kan tilsvare voksent nivå i tillegg til at livserfaring er med på noen områder. Når en ser på ungdom som begår straffbare handlinger, skriver Ellingsen (2001) at mennesker under 15 år ikke kan straffes og at ungdomsfasen er kjennetegnet av en utenfortilværelse der en ikke har tilgang til den viktige samfunnsarenaen som yrkeslivet er. Det er her mye av årsaken til de mange lovbruddene hos ungdom ligger (Ellingsen 2001:49,50). Kan dette sammenlignes med mennesker med utviklingshemning? Muligens til en viss grad da mange mennesker med utviklingshemning ikke er yrkesaktive. Ellingsen (2001) skriver videre at de fleste vokser av seg ungdomskriminaliteten, mens noen fortsetter i flere år slik at lovbrudd er en del av

en livsstil (Ellingsen 2001:50). Dette er interessant å diskutere. Kan mennesker med utviklingshemning vokse det av seg, til tross for at deres kognitive utvikling stagnerer på ett visst nivå? Er det rett at ungdom under 15 år ikke kan straffes, når mennesker med lett utviklingshemning stort sett følger ordinær prosess i rettssystemet? Øverland og Revis (2009) understreker at en bør være svært forsiktig og ikke se på kriminelle handlinger om utfordrende atferd og prøve å ”behandle” vedkommende for det i form av miljøterapi. Det er påtalemyndighetenes og domstolenes jobb å vurdere dette. Her kommer vi tilbake til stakkarsliggjøringen av mennesker med utviklingshemning. Å ikke anmelde de, eller unnlate straff, vil skjule behovet de kan ha for hjelp. Derfor er dette spesielt viktig hos denne brukergruppen (Øverland og Revis 2009:272).

6.2.3 Beskyttelse av samfunnet

Regjeringens kriminalpolitikk har som nevnt tidligere ett overordnet mål, og det er trygghet for samfunnet. Dette hensynet skal prege både politikken, lov- og regelverket og den daglige skjønnsutøvelsen i rettssystemet. Straffen for drap, voldtekt, alvorlig vold og overgrep mot barn skal økes. Alternativ til fengsel er utelukket for de fleste av disse lovbrøtterne, men selv for disse gruppene skal det legges til rette for et godt innhold og en progresjon i straffegjennomføringen. Innsatte plasseres i fengsler med ulike sikkerhetsnivåer, for å ikke samle alle med likt risikonivå sammen. Utfordringer blir her da at de med høy risiko kan påvirke de andre og rekruttere for ny kriminalitet (Justis- og beredskapsdepartementet). Hva vil dette kunne si for noen med en lett utviklingshemning? Kan de være ett lett offer for utnyttelse og dermed bli rekruttert til nye kriminelle handlinger? I følge det jeg har skrevet om sårbarhet hos mennesker med lett utviklingshemning, vil dette absolutt være noe som en tenker over og vurderer i hver enkelt situasjon. Et menneske som er sårbart, kan nok ofte bli påvirket av sine med innsatte i fengsel.

6.2.4 Rehabilitering

Straffeloven sier at formildende omstendigheter kan forekomme om det gjelder mennesker med utviklingshemning blant annet, og jeg synes da det er interessant at mennesker med lærevansker ofte soner lenger enn mennesker uten lærevansker. Vi må derfor se på

hensikten med straffen for mennesker med lett utviklingshemning. Skulle hele prosessen vært tilrettelagt for denne gruppen, slik at en kan oppnå målene en har for soning også for denne gruppen? Også målet som kriminalomsorgen har med å rehabilitere bedre, kan være vanskelig for utviklingshemmede der både sosial kontakt, og det å lese og regne kan være uoppnåelig for mange. Muligens burde en her inn med mer målrettet arbeid rettet spesielt mot gruppen ut i fra deres forutsetninger slik at også deres sjanser for tilbakefall blir mindre. Melgård (2011) skriver at utviklingen hos mennesker med utviklingshemning er ulik, og at noen kan ha ferdigheter tilsvarende en femåring når det gjelder språk, mens ferdigheter på andre områder kan tilsvare voksen alder. Dette innebærer at mennesker med utviklingshemning trenger en individuell kartlegging og tilrettelegging for å oppnå et tilstrekkelig eller optimalt læringsmiljø (Melgård 2011:22). Teorien sier som nevnt tidligere at mennesker med utviklingshemning lærer senere enn andre og på en annen måte. Når de skal hente frem informasjon de trenger, leter de muligens i feil skuff og dermed er sjansen for å ta feil valg i gitte situasjoner stor. Dette kan være viktig å være bevisst på i rehabiliteringsprosessen i fengselet, og dette viser at mennesker med lett utviklingshemning trenger mer tid enn andre når det kommer til læring.

Forebygging er bedre enn behandling blir det hevdet. Men når skaden er skjedd og mennesker må sone en dom i fengsel, hva gjør en da? Da vil en fortsatt jobbe med det forebyggende arbeidet, som kan bidra til at gjentakelsesfaren minker. Tanken som kriminalomsorgen har under soning er meget bra men er den bra for alle?

Rehabilitering vil si å gjenopprette eller å føres tilbake til funksjoner en har hatt tidligere, en gjenoppretter habilitet (Nasjonal digital læringsarena). Mennesker med lett utviklingshemning kan i voksen alder oppleve at en ikke har alle funksjoner som andre har. Det er for eksempel ikke nødvendigvis hensiktsmessig å lære et voksent menneske å lese og skrive om de ikke har forutsetninger for å klare dette, det samme gjelder sosiale relasjoner. Finnes det noe slags samarbeid mellom kriminalomsorgen og for eksempel habiliteringstjenestene og kommunene? Erfaringsmessig finnes dette ikke. Her kommer taushetsplikten fra begge parter inn til tross for at kommunene vet at med et godt samarbeid med politi/rettsvesen så kan det forebyggende arbeidet bedres for alle parter. Kommunene har personell, som for eksempel vernepleiere, som har mye kunnskap om mennesker med utviklingshemning, som i et samarbeid kunne bidratt mye. I Myrbakk og Søndena (2010) sin artikkel blir dette også fremhevet som viktig i saker der mennesker

med utviklingshemning bryter straffeloven. Altså samarbeid mellom politi, sakkyndige, kriminalomsorg, domstol, kommune, psykisk helsevern og habiliteringstjeneste er særdeles viktig for å yte rettssikkerhet, motvirke ny kriminalitet og bedre leveårene (Myrbakk og Søndena 2010).

Når jeg ser på resultatene fra undersøkelsen til Søndena (2008) på side 22, så er det 85,7% av de som var med i undersøkelsen med store lærevansker som trengte hjelp på skolen. 57,1% skulket skolen, noe som kan indikere at læring er vanskelig for disse menneskene. Nesten halvparten hadde også blitt diagnostisert med dysleksi, og disse tallene belyser også hvor stort behovet er for tilrettelagt læring for mennesker med store lærevansker. Undersøkelsen viser også at mennesker med utviklingshemning samlet sett ofte sitter lenger i fengsel enn andre, noe som knyttes opp i mot at de ikke utnytter sine rettigheter og ankemuligheter. Det bli her sagt at dette markante resultatet bør få konsekvenser for organiseringen i norske fengsler. Muligens kan det tenkes at fengsel kan oppleves som en trygghet for mange mennesker med utviklingshemning, der en har faste rutiner og noenlunde stabile nettverk rundt seg. Dagene blir forutsigbare, noe som kan gjøre behovet for løslatelse mindre hos de enn hos andre innsatte. Dette underbygges i teorien om mennesker med utviklingshemning og deres behov for struktur og faste rammer i hverdagen. Owren (2011) skriver at den generelle erfaringen hos mennesker med utviklingshemning er at høy grad av struktur og forutsigbarhet er viktig for mange av de i hverdagen (Owren 2011:114).

Kommunene er heller ikke feilfrie, til tross for deres kompetanse på området. Et tilpasset og forsvarlig tjenestetilbud er noe alle har rett på, og er den viktigste faktoren for å forebygge at mennesker med utviklingshemning begår lovbrudd. De fleste mennesker med utviklingshemning antas å være kjent i det offentlige hjelpeapparatet, og har i større eller mindre grad behov for tilrettelegging i hverdagen. Lovbrudd som begås av disse kan være ett resultat av manglende hjelp og oppfølging og kan være resultat av en svikt i tjenesteapparatet (Nordlandssykehuset 2005:10). Erfaringsmessig så er utfordringene til tjenesteytere knyttet til brukernes selvbestemmelse, og at de brukerne som begår kriminelle handlinger takker nei til bistand og dermed er det vanskelig å fange opp for tjenesteapparatet. Også lovverket, spesielt helse- og omsorgstjenesteloven kap.9 om tvang og makt, kan stå litt i veien for tjenesteytere. Usikkerhet knyttet til hva som er tvang og ikke kan være en utfordring. Tjenesteytere kan ikke presse seg på og ta seg inn i andres

hjem uten samtykke for å yte tjenester som for eksempel endring av boforhold, koordinerte tjenester eller oppnevning av verge. I IS-10/2015 står det at retten til privatliv er beskyttet av Den europeiske menneskerettskonvensjon. Respekt for retten til privatliv er også viktig i boliger der det er omfattende tjenesteyting (IS-10/2015).

Finnes det alternativer?

Mennesker med utviklingshemning i lett grad er altså strafferettslig tilregnelig, og straffes på lik linje som andre. Det kan tas hensyn til utviklingshemningen, men dette kan være en utfordring da det ikke er alle som har fått en diagnose og rettssystemet vet dermed ikke at vedkommende har en utviklingshemning. Rundskriv IS-10/2015 om rettssikkerhet ved bruk av tvang og makt overfor enkelte personer med psykisk utviklingshemning skriver litt om hva straffeloven sier. Ved prøveløslatelse fra forvaring kan retten blant annet, når særlige grunner tilsier det og institusjonen eller kommunen har samtykket, sette som vilkår at den domfelte skal ha opphold i kommunal boenhet eller institusjon utover ettårsfristen i §53. Retten kan da også fastsette om den domfelte skal kunne holdes tilbake der mot sin vilje og hentes tilbake ved unnvikelse, om nødvendig med tvang og med bistand fra offentlig myndighet (IS-10/2015:21).

6.2.5 Livet etter soning

Jeg har tidligere sett på en engelsk studie knyttet til livet etter soning, og det er altså grunn til å tro at dette er likt med det som skjer i Norge med tanke på løslatelse. Denne undersøkelsen viser at den største utfordringen til denne gruppen kan være knyttet til jobb og aktivitet når de blir løslatt. Hva kan gjøres for å forbedre dette området, slik at hverdagen deres kan fylles med meningsfulle aktiviteter? Forskerne kom frem til at de hadde lite struktur i livene sine, spesielt i helgene. De områdene med størst øking mellom 10 uker og 9 måneder er at flere bor alene eller sammen med familie nå, mens det er mye lavere på det som kan oversettes til hostel i prøvetiden. National probation service skriver at mennesker som må bo midlertidig i slike hostel er de retten mener trenger høyere grad av tilsyn for å beskytte samfunnet eller for å redusere graden av tilbakefall (National probation service). Antallet mennesker som var tilbake i fengsel økte med 8% fra 10 uker til 9 måneder.

De store utfordringene kan altså se ut til å være å fylle dagene med jobb eller andre aktiviteter samt sosialt nettverk. Kan dette komme av at rehabiliteringen, om den er lik i Norge, ikke er nok tilrettelagt for mennesker med utviklingshemning? Hva må til for at også de skal rehabiliteres på en meningsfull måte slik at livet etter soning kan bli lettere? Finnes det nok tilrettelagte arbeidsplasser? Dette er spørsmål jeg tenker er viktige å stille seg til disse problemstillingene. Hadde tallene på disse områdene vært annerledes, hadde da tallene på gjentakelse av kriminelle handlinger vært mindre? Muligens kan økingen av politikontakt og de som var tilbake i fengsel settes i sammenheng med at et så stort antall på siste intervju var flyttet ut av hostel og inn til familie. National probation service skriver at i gjennomsnitt er folk boende der i 3-12 måneder.

Når det kommer til sosiale nettverk, ligger normalbefolkningen på rundt 124 kontakter på en eller annen måte. Deltakerne i denne undersøkelsen hadde i gjennomsnitt rundt 29 stk bare og noen få hadde under 7 kontakter. Bare ett fåtall hadde innholdsrike dager, der en jobbet på en gård hver dag finansiert av sosiale tjenester og en som jobbet sammen med faren sin. Dette viser ifølge undersøkelsen at det er mulig å fylle dagene med meningsfulle aktiviteter med god støtte fra familie eller et team som jobber rundt mennesker med utviklingshemning. 63% sa at de ikke hadde nok å gjøre, mens 87% av de igjen kunne navngi aktiviteter de kunne tenke seg å drive med (Murphy m.fl).

7.0 Avslutning

Jeg har nå brukt lovverk, stortingsmeldinger, pensumbøker og forskning for å finne ut av svaret på min problemstilling: *Hvordan fungerer det norske rettsvesenet i forhold til lovbrytere med lett utviklingshemning?*

Jeg har søkt kunnskap og svar på hvordan det norske rettsvesenet fungerer i forhold til mennesker med lett utviklingshemning.

Det jeg har kommet frem til og som er dagens praksis, er at mennesker med utviklingshemning stort sett følger ordinær prosess i rettssystemet samt at de er overrepresentert i norske fengsler. Det finnes formildende omstendigheter for mennesker med utviklingshemning, noe som står i straffeloven §78, men utfordringene kan være når rettssystemet ikke vet at vedkommende har en utviklingshemning. Mennesker med lett utviklingshemning kan altså straffes på lik linje med andre borgere i samfunnet.

Allerede i ett avhør har jeg sett at lovbrytere med lett utviklingshemning per i dag ikke får spesiell tilrettelegging slik at de lettere kan forstå hva som foregår. Her er rettsvesenet kommet langt med tanke på sårbare vitner, med egne utdannelser i politiet rettet mot brukergruppen. Dette burde vært fokusert på også hos lovbyterne, siden det ikke er forskjell på de og vitner når det kommer til kognitive ferdigheter.

I fengsel sier forskning at mennesker med lett utviklingshemning soner spesielt hardt, og grunnen til dette er at de er sårbare på mange områder. De sitter ofte lenger i fengsel enn andre, for de bruker ikke sine rettigheter som prøveløslatelse eller anking av dom og grunnen til dette kan være at de ikke forstår eller kjenner til sine rettigheter. I fengsel er ett av målene rehabilitering av de innsatte, slik at de har best mulig forutsetninger for å klare seg ute i samfunnet uten tilbakefall. Slik det ser ut så er det heller ikke her noe spesiell tilrettelegging for mennesker med lett utviklingshemning. Dette kan bidra til lite forståelse og for høye krav, og dermed er gjentakelsesfaren større hos denne gruppen innsatte.

Det kan se ut som at det på alle nivå i straffeprosessen oppstår et gap mellom individets forutsetninger og omgivelsenes krav til dem. Spørsmål en bør stille seg da er ”Hvordan kan vi minske dette gapet for mennesker med lett utviklingshemning?” Lite er tilrettelagt

selv om det noen ganger tas hensyn til utviklingshemningen, så fremt en er klar over utviklingshemningen. Her kan en også stille spørsmål ved tilfeldighetene og systematikken i prosessen for å finne ut om mennesker har en utviklingshemning. Ofte kan det virke som at det for eksempel er en engasjert fengselsbetjent som tilfeldigvis oppdager avvik i den innsattes kognitive funksjon. Om det var mer ivaretagende systemer, ville en da lettere oppdaget utviklingshemningen og dermed kunne lagt bedre til rette for denne gruppen lovbrøyttere? Ved å øke kunnskapen om utviklingshemning slik jeg har gjort rede for i oppgaven, kan dette bidra til at rettsvesenet kan bli bedre for denne gruppen samtidig som kriminalomsorgen ivaretar sine målsettinger ved soningen. Myrbakk og Søndena (2010) skriver også at forskning har vist at mennesker med utviklingshemning ofte ikke får den nødvendige hjelpen som skal til for å klare seg i møtet med det norske rettsvesenet (Myrbakk og Søndena 2010).

Det er ofte ikke tilstrekkelig å øke kunnskapen om utviklingshemning hos de ulike instansene, men informasjon om hvordan gjenkjenne mennesker med utviklingshemning og tilrettelegge sine tilbud til de. Til de som allerede har utviklet kriminell atferd, er det viktig å gi målrettede tiltak både mot kriminaliteten og behovene de har som utviklingshemmede (Øverland og Revis 2009:280). På bakgrunn av funnene jeg har gjort, konkluderer jeg med at det norske rettsvesenet har en jobb å gjøre for å legge bedre til rette i hele prosessen fra avhør til soning og ettervern for mennesker med lett utviklingshemning.

På bakgrunn av kunnskaper jeg har tilegnet meg gjennom fordypning i temaet, har jeg naturligvis tenkt på ulike tiltak for å bedre rettssikkerheten til mennesker med lett utviklingshemning. Først og fremst bør individets forutsetninger styrkes, samtidig med at en må endre samfunnets krav i gitte situasjoner, jamfør Gap- eller misforholdsmodellen. Dette er klart noe kommune- og spesialisthelsetjeneste kan bidra med. De sitter på kompetanse om brukergruppen gjennom miljøarbeid, opplæring, strukturering av hverdag og andre tiltak i hverdagen. Men når skaden først er skjedd, vil jeg kort beskrive noen aktuelle tiltak:

- Tilrettelegging av avhør også for gruppen sårbare lovbrøyttere. Denne gruppen har like liten forståelse av begrep og annet fagspråk som vitner og fornærmede. Derfor bør dette også fokuseres på.

- Tilrettelegging i rehabiliteringsarbeidet ut i fra den innsattes forutsetninger, slik at den kan lykkes ute i samfunnet på lik linje med andre, men med noe bistand.
- Bedre samarbeid mellom politi, rettsvesen, kommune og spesialisthelsetjeneste i hele straffeprosessen.
- Flere samlokaliserte boliger i kommunene med døgnbemanning.

Når jeg først startet prosessen med å innhente litteratur og forberede oppgaven, var jeg forutinntatt av at jeg ikke kom til å finne noe særlig om dette temaet. Dette viser seg å være feil, og til slutt satt jeg igjen med mange fagbøker og artikler. Jeg fikk fordypet meg i stoffet, og lærte mye om det norske rettsvesenet. Jeg har reflektert mye over problemstillinger jeg kunne alternativt valgt, og jeg har da tenkt på for eksempel ”Hvordan kan et tverrfaglig samarbeid mellom rettsvesen og helse- og omsorgstjenester bedre effekten av soning for mennesker med lett utviklingshemning?” Dette er et område det bør forskes på.

Jeg har lært mye om mennesker med utviklingshemning, og hvor sammensatt deres utfordringer kan være i møtet med rettsvesenet. Jeg har blitt meget engasjert, da jeg ser hvor stort behovet for forebygging og tilrettelegging er, samt hvor viktig det er å jobbe målrettet mot problemstillinger knyttet til kriminalitet og utviklingshemning. Hva har tjenesteytere lov å gjøre, gripe inn i og rapportere videre? Nordlandssykehuset (2005) skriver i sin veileder at i noen tilfeller er alle pliktig til å anmelde straffbare forhold. Unnlater en dette kan det resultere i minimum 1 års fengsel etter straffeloven §139. Dette gjelder også den som gjennom sitt arbeide som tjenesteyter for mennesker med utviklingshemning blir kjent med de forhold som skal anmeldes. Forholdene dette gjelder kan være blant annet betydelig legemsskade, drap, ran og voldtekt. Plikten til å melde går foran taushetsplikten den enkelte kan være pålagt gjennom sin jobb (Nordlandssykehuset 2005:11). Av egen erfaring vet jeg at det kan være vanskelig å vite når en skal ta kontakt med politi som tjenesteyter med tanke på taushetsplikten.

Litteraturliste

Bøker:

Aadland, Einar (2004). *Og eg ser på deg...vitenskapsteori i helse- og sosialfag*. Oslo: Universitetsforlaget.

Askheim, Ole Petter (2007). *Fra normalisering til empowerment. Ideologier og praksis i arbeid med funksjonshemmede*. Oslo: Gyldendal Akademisk.

Dalland, Olav (2012). *Metode og oppgaveskriving*. Oslo: Gyldendal Akademisk.

Ellingsen, Dag (2001). *Kriminalitet og rettsvesen*. Oslo-Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå.

Fagplan (2012). Høgskolen i Molde.

Gjærum, Bente og Kjellaug Grøsvik (2008). Psykisk utviklingshemning/mental retardasjon. I: Gjærum, Bente og Bjørn Ellertsen (2008). *Hjerne og atferd. Utviklingsforstyrrelser hos barn og ungdom i et nevrobiologisk perspektiv...et skritt videre*. Kapittel 7. Oslo: Gyldendal Akademisk.

Holden, Børge (2010). *Utfordrende atferd og utviklingshemning. Atferdsanalytisk forståelse og behandling*. Oslo: Gyldendal Akademisk.

Isaksen, Jørn og Are Karlsen (2013). *Innføring i atferdsanalyse*. Oslo: Universitetsforlaget AS.

Innstrand, Anne Gro (2009). Livskvalitet. I: Eknes, Jarle og Jon A. Løkke (2009). *Utviklingshemning og habilitering- innspill til habiliteringsprosessen*. Kapittel 2. Oslo: Universitetsforlaget.

Larsen, Frode Kibsgaard og Elisabeth Wigaard (2009). Hva vil det si å ha en utviklingshemning? I: *Utviklingshemning og aldring (2009)* Kapittel 2. Tønsberg: Forlaget aldring og helse.

Melgård, Torhild (2014). *Utviklingshemming*. I: *Utviklingshemming og psykisk helse*. Eknes, Jarle (2014). Oslo: Universitetsforlaget.

Owren, Thomas (2011). *Funksjonsnedsettelse og funksjonshemming*. I: Owren, Thomas og Sølvi Linde. *Vernepleiefaglig teori og praksis- sosialfaglige perspektiver (2011)*. Kapittel 2. Oslo: Universitetsforlaget AS.

Røkenes, Odd Harald og Per-Halvard Hanssen (2012). *Bære eller bryte. Kommunikasjon og relasjon i arbeid med mennesker*. Bergen: Fagbokforlaget.

Sauarlia, Stein Ketil (2009). *Rusbruk og rusproblemer hos personer med utviklingshemning*. I: Eknes, Jarle og Jon A. Løkke (2009). *Utviklingshemning og habilitering- innspill til habiliteringsprosessen*. Kapittel 23. Oslo: Universitetsforlaget.

Snoek, Jannike Engelstad (2015). *Mindreårige, psykisk helse og rettsapparatet*. Oslo: Universitetsforlaget.

Øverland, Svein og Emmanuel Revis (2009). *Utviklingshemming og kriminalitet*. I: Eknes, Jarle og Jon A. Løkke (2009) *Utviklingshemning og habilitering- innspill til habiliteringsprosessen*. Kapittel 24. Oslo: Universitetsforlaget.

Fagartikler:

Dullum, Jane (2011). *Utviklingshemma får harde straffer*. En artikkel fra universitetet i Oslo.

Justis- og beredskapsdepartementet (2012). *Avhør av særlig sårbare personer i straffesaker. Rapport fra arbeidsgruppen for gjennomgang av regelverket om dommeravhør og observasjon av barn og psykisk utviklingshemmede*.

Murphy Glynis H, Pak Chiu, Paraskevi Triantafyllopoulou, Magali Barnoux, Emily Blake, Jennifer Clarke, Rachel Forrester-Jones, Nick Gore and Jennifer Beecham (2015).

Offenders with intellectual disabilities in prison: what happens when they leave? Tizard Centre, University of Kent.

Myrbakk, Even og Erik Søndena (2010). Fagartikkel. *Lovbrudd begått av mennesker med utviklingshemning*. Tidsskrift for norsk psykologforening.

Nordlandssykehuset (2005). *Når personer med utviklingshemning begår lovbrudd. Ny veileder for habiliteringstjenesten i Nordland*.

Søndena, Erik (2008). Fagartikkel. *Store lærevesker blant fengselinnsatte*. Kompetansesenteret for sikkerhet-, fengsels-, og rettspsykiatri, avdeling Brøset og NTNU.

Søndena Erik og Solfrid Lægdheim (2012). *Avhør av sårbare lovbrøyttere*. Norsk politi.

Sætre, Rolf-Arne (2015). *Avhør av personer med utviklingshemning- et felt som krever spesialkompetanse*. Naku, nasjonalt kompetansemiljø om utviklingshemning i magasinet Utvikling. Oktober 2015.

Lover og offentlige publikasjoner:

IS-10/2015. *Rettsikkerhet ved bruk av tvang og makt overfor enkelte mennesker med psykisk utviklingshemning*. Lov av 24. Juni 2011 nr. 30 om kommunale helse- og omsorgstjenester kapittel 9.

Justis- og beredskapsdepartementet (2007-2008). St.meld.nr.37. *Straff som virker- mindre kriminalitet- tryggere samfunn- (kriminalomsorgsmelding)*.

Prop 112 L (2014-2015). *Endringer i straffeprosessloven (avhør av barn og andre særlig sårbare fornærmede og vitner)* Regjeringen.

Sosial- og helsedirektoratet (2007). *Vi vil, vi vil, men får vi det til? Levekår, tjenestetilbud og rettsikkerhet for mennesker med utviklingshemning*.

Lov om rettergangsmåter i straffesaker (Straffeprosessloven).

LOV-1981-05-22-25

Departement: Justis- og beredskapsdepartementet

Siste endret: LOV-2015-09-04-91 fra 01.01.2016

Link: <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1981-05-22-25> (lest 24.02.2016).

Lov om straff (straffeloven)

LOV-2005-05-20-28

Departement: Justis- og beredskapsdepartementet

Sist endret: LOV-2015-12-18-126 fra 01.01.2016

Link: https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2005-05-20-28/* (lest 23.02.2016).

Nettkilder:

Aftenposten (2014). *Aktor ber om 21 års forvaring for Aksla-drapsmannen.*

Link: <http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/Aktor-ber-om-21-ars-forvaring-for-Aksla-drapsmannen-7472981.html> (lest 15.05.2016).

Arbeids- og inkluderingsdepartementet. *Gap modellen.*

Link: <http://ndla.no/nm/node/14938> (lest 29.04.2016).

ICD-10. Den internasjonale statistiske klassifikasjonen av

sykdommer og beslektede helseproblemer. Direktoratet for e-helse.

Link: <https://finnkode.helsedirektoratet.no/#icd10/0/0/0/2599534> (lest 20.02.2016).

Nasjonal digital læringsarena

Link: <http://ndla.no/nb/node/24122> (lest 20.02.2016).

National probation service. *Information for Offenders about your stay in Probation Approved Premises.*

Link: <http://www.westmerciaprobation.org.uk/document/Page/Approved%20Premises%20Regional%20Leaflet.pdf> (lest 01.05.2016).

Politihøgskolen (2014). *Studieplan. Videreutdanning i avhør av sårbare personer.*

Link: http://www.phs.no/Documents/2_Studietilbud/3_EVU/Godkjent%20studieplan%20s%25C3%25A5rbare%20personer%200306%202014%20justert%201506%202015.pdf

(lest 19.05.2016).

Riksadvokaten (2016).

Link: <http://docplayer.no/14203610-Saerreaksjoner-og-mennesker-med-utviklingshemming.html> (lest 21.04.2016).

Store norske leksikon (2013). Link: https://snl.no/Rettsvesen_i_Norge (lest 21.04.2016).

Søndenaa, Erik (2011). *Soner uten å forstå.* Aftenposten.

Link: <http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/Soner-uten-a-forsta-6501310.html> (lest 21.04.2016).